

กระบวนการทำงานของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี

เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการสื่อสารของคาราวานกิจกรรมและสื่อพิธีกรรม บทบาทของสื่อพิธีกรรม รวมถึงผลและความยั่งยืนของการใช้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำในการแก้ปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสียของชาวไท-ยวน อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี ปี พ.ศ. 2549 ตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดของพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 อันเป็นเป้าหมายหลักในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยใช้แนวคิดการประเมินกระบวนการเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจองค์ประกอบและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. ความเป็นมาของการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549
2. รูปแบบพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549

1. ความเป็นมาของการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549

จากการศึกษาเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 เป็นกิจกรรมหนึ่งของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข โดยมีคุณพนิดา ศรีธรรมมา นักวิชาการวัฒนธรรม กลุ่มอำนวยการและแผน และกลุ่มวัฒนธรรมประจำอำเภอ เป็นผู้ประสานงานโครงการ

สำหรับจุดเริ่มต้นของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบเกิดจากการที่คุณพนิดา ศรีธรรมมา ได้รับแรงบันดาลใจจากการเข้าร่วมอบรมโครงการติดตั้งความรู้ ความเข้าใจ แนวคิดด้านวัฒนธรรมให้กับนักวิชาการวัฒนธรรมเมื่อวันที่ 18-20 ตุลาคม พ.ศ. 2548 ณ ศูนย์พัฒนาทรัพยากรบุคคลกลางทาง อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี โดยกระทรวงวัฒนธรรมร่วมกับโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ภายใต้มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ สนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ทำให้คุณพนิดา ศรีธรรมมา ซึ่งเป็นนักวิชาการวัฒนธรรมประจำสำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี เกิดแรงบันดาลใจในการทำงานและพัฒนาตนเองให้เกิด

ประโยชน์ต่อชุมชน ทั้งนี้คุณพนิดาได้เลือกชุมชนบ้านต้นตาลและบ้านท่าราบเป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรม เนื่องจากวังน้ำบ้านท่าราบเป็นจุดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ เมื่อครั้งรัชกาลที่ 4 เสด็จทางชลมารคแล้วเรือพระที่นั่งติดโขดหินบริเวณนี้ และได้ทรงนำก็เห็นว่าน้ำบริเวณนี้มีความใส เย็น และลึก เป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงโปรดให้นำน้ำที่บ้านท่าราบมาใช้ในพระราชพิธีมรุธาภิเษก นับแต่นั้นมา ดังคำบอกเล่าของคุณพนิดา ศรีธรรมมาว่า

“...เป็นจุดที่มีความสำคัญ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ท่านเสด็จมาทรงน้ำบริเวณนี้ และก็เห็นว่าน้ำบริเวณนี้มีน้ำใส เย็น และลึก และก็ให้นำน้ำนี้เป็นน้ำสำหรับพิธีมรุธาภิเษกของพระเจ้าอยู่หัวมาตลอด ...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา, เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

ดังนั้นคุณพนิดาจึงต้องการอนุรักษ์พระราชพิธีตักพลีกรรม (พระราชพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์) ซึ่งเป็นพระราชพิธีในพระราชสำนักที่ไม่ได้จัดอย่างต่อเนื่อง แต่จะกระทำก็ต่อเมื่อมีพระราชพิธีมรุธาภิเษกที่ต้องใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์ เช่น น้ำอภิเษกในพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก เจ้าหน้าที่จากสำนักพระราชวังจึงจะมาทำพระราชพิธีตักพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์จากวังน้ำบ้านท่าราบ โดยได้เสนอโครงการสืบสานพระราชพิธีตักพลีกรรม ในการประชุมของ สพล. ที่วัดวังตะกู จังหวัดนครปฐม แต่เนื่องจากพระราชพิธีนี้เป็นพิธีราชสำนัก (พิธีหลวง) ซึ่งนอกจากจะต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านแล้วยังเป็นพระราชพิธีที่ไม่ใช่ของชาวบ้าน ทางคณะกรรมการของ สพล. จึงให้คุณพนิดาปรับเปลี่ยนโครงการจากเดิมที่ต้องการอนุรักษ์พระราชพิธีตักพลีกรรมมาเป็นการนำความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ของพระราชพิธีนี้มาเป็นส่วนในการสร้างสำนักอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก ดังนั้นคุณพนิดาจึงได้ปรับแก้โครงการเป็นโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี (รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี, 2549) ซึ่งประเด็นเนื้อหาในเรื่องประวัติศาสตร์ของวังน้ำบ้านท่าราบนี้พบว่าทางกลุ่มรักษป่าสักก็ได้ใช้ประเด็นนี้ในการเชื่อมโยงกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2548 ที่จัดขึ้น ณ บ้านต้นตาล ซึ่งในครั้งนั้นก็ได้เชื่อมโยงพระราชพิธีตักพลีกรรมหรือพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่บริเวณท่าราบมาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ เนื่องจากต้องการเน้นความสำคัญของความเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์

โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรีมีพื้นที่ดำเนินการ ณ บ้านต้นตาล และบ้านท่าราบ ตำบลต้นตาล อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี แต่จากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลของผู้วิจัยพบว่า

พื้นที่ที่มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมในโครงการนี้คือชุมชนบ้านต้นตาล ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ชุมชนบ้านต้นตาลเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรมสูง โดยเห็นได้จากการมีกลุ่มทอผ้า บ้านต้นตาล กลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน รวมถึงศูนย์วัฒนธรรมตำบลต้นตาลที่จัดแสดงเรือนารายณ์ ประสิทธิ์ และประวัติชาวไท-ยวน ที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำป่าสักและบริเวณท่าราบ ทั้งยังมีวัดต้นตาลเป็น จุดศูนย์กลางในการรวมตัวของคนในชุมชนบ้านต้นตาลและชุมชนใกล้เคียงอีกด้วย ในขณะที่บ้าน ท่าราบซึ่งน่าจะมียุทธศาสตร์สำคัญต่อตัวโครงการ กลับมีบทบาทในแง่ประวัติศาสตร์ของพระราชพิธี ตักพิธีกรรมที่สร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนไทย-ยวน ดังเห็นได้จากการลงพื้นที่ครั้งแรกของผู้วิจัยเพื่อ สอบถามเกี่ยวกับบริบทชุมชนและพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างก็มักจะบอกเล่าประวัติวังน้ำ คักดีสิทธิ์บ้านท่าราบให้ผู้วิจัยฟังว่า

“...บ้านเรามีวังน้ำคักดีสิทธิ์ด้วยนะ อยู่ตรงท่าราบ แต่ก่อนมีหาดทรายราบ แม่น้ำใส พอ รัชกาลที่ 4 เสด็จมาทางน้ำ แล้วตรงน้ำก็พอใจ ก็เลยได้เป็นน้ำคักดีสิทธิ์...”

(นายสมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

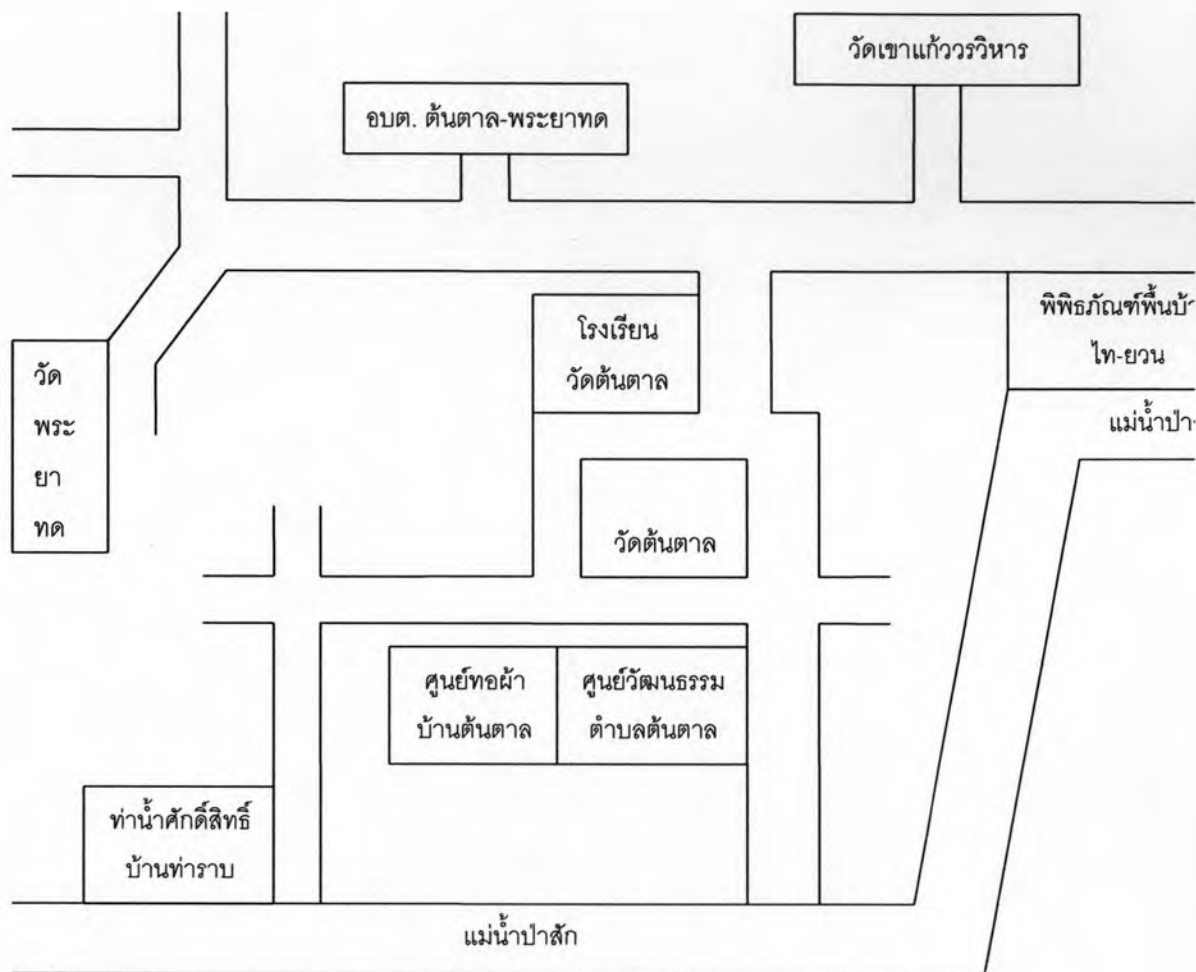
“...ที่ท่าราบมันก็เหมือนอย่างนี้แหละ สมัยก่อน ร. 4 เสด็จมา ท่านมาเห็นตรงนี้เป็นท่าราบยาว ไปหมดเลย ก็เลยตรัสว่า ท่าราบนี่ดีนะ แล้วก็มีคนมาเฝ้า ผู้หญิงก็คาดผ้าแถบเหมือนคนล้านนา เพราะทางนี้เป็นคนล้านนา ชาวบ้านก็เอาของมาคาด แล้วที่นี้เรือของในหลวงติดโขด ชาวบ้านก็มา ช่วยกันดันเรือพระที่นั่ง ท่านก็แจกตั้งค์เป็นรางวัล แล้วท่านก็มาอาบน้ำที่ท่าเพราะน้ำใส เป็นที่ราบ...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

“...ตอนที่เค้าทำพิธีตักน้ำมูรธาภิเษก ตัวเองเป็นคนดู รู้สึกดีใจที่เป็นแม่น้ำป่าสัก...”

(เด็กชายนนทวัชร วิเศษ : เยาวชนกลุ่มรักษ้ำป่าสัก, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2551)

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า บ้านท่าราบซึ่งอยู่ติดกับบ้านต้นตาล และเป็นจุดตักน้ำคักดีสิทธิ์ กลับไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร เนื่องจากจุดตักน้ำคักดีสิทธิ์อยู่ในพื้นที่ส่วนบุคคลและมีสภาพกร้างไม่ สะดวกในการเข้าไป ฉะนั้นพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 จึงต้องจัดที่บริเวณริมแม่น้ำป่าสัก ใกล้เคียงกับศูนย์วัฒนธรรมตำบลต้นตาล ซึ่งบริเวณนั้นตามปกติก็เป็นพื้นที่จัดกิจกรรมต่างๆ ของชาวไทย-ยวน ตลอดจนถึงการต้อนรับแขกผู้มาเยือน เนื่องจากมีลักษณะเป็นลานโล่ง อีกทั้งยังอยู่ไม่ไกลจากวัง น้ำท่าราบ คือ ระยะห่างประมาณ 500 เมตร

ภาพที่ 31 แผนภาพชุมชนบ้านดันताल

วิธีการดำเนินงาน

ในการดำเนินการครั้งนี้ คุณพินดาได้ลงพื้นที่พูดคุยกับกลุ่มแกนนำชุมชนก่อน อาทิ ปุสุมจิตร ยะกุล ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเสนาให้, ปราชญ์ชาวบ้านได้แก่ อาจารย์ทรงชัย วรรณกุล, อาจารย์ พิเนตร น้อยพุทธา, แกนนำอนุรักษ์กลุ่มน้ำคือ คุณศิวพร บุตรชนิษฐ์, กลุ่มทอผ้าคือ คุณวงเดือน ยะกุล, และพี่กฤษณา พิทยะกุล ซึ่งดูแลเยาวชนในการทำกิจกรรมทั้งหมดในกลุ่มชาวบ้านและกลุ่มเยาวชน สืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นและพบว่าสาเหตุที่สภาพปัญหาของแม่น้ำป่าสักเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ได้แก่ น้ำในแม่น้ำเน่าเสีย ตลิ่งน้ำหายไป ซึ่งเป็นผลมาจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวไท-ยวน อันเป็นผลพวงมาจากความเจริญ เช่น การใช้น้ำประปาแทนแม่น้ำ

ป่าสัก การหันมาใช้การคมนาคมทางบก ดังนั้นคุณพนิดาจึงต้องการสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาแม่น้ำ รวมถึงการเล็งเห็นความสำคัญของแม่น้ำให้แก่คนในชุมชน

“...ปัจจุบันสภาพปัญหามันได้เปลี่ยนแปลงไป คือสภาพลำน้ำมันมีความเปลี่ยนแปลง จากที่ชุมชนเดิม คน จ. สระบุรีใช้น้ำจากลำน้ำโดยตรง ตอนนั้นก็ใช้น้ำประปา แล้วก็สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นคือลำน้ำไม่มีตลิ่ง ตลิ่งหาย เขาวงกตไม่รู้จักรักษาใช้น้ำ อาบน้ำจากแม่น้ำ น้ำมีการเน่าเสียเกิดขึ้น ที่นี้พี่ก็อยากที่จะทำโครงการนี้เกิดขึ้น เพื่อที่จะใช้ปลูกจิตสำนึกให้กับชุมชน ให้เริ่มรู้จักเห็นความสำคัญของลำน้ำแห่งนี้ ว่ามีประวัติศาสตร์ความเป็นมาเกี่ยวข้องกับชุมชนโดยตรง ถ้าเกิดชุมชนยังไม่เห็นความสำคัญอีก มันก็จะเลือนหายไป...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

ทั้งนี้ จากการศึกษาเอกสารโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า คุณพนิดา ศรีธรรมมา ผู้ประสานงานโครงการ ได้นำต้นทุนทางสังคมในเรื่องวัฒนธรรมที่ชุมชนไท-ยวนแห่งนี้มีความเข้มแข็งอยู่แล้ว มาเป็นกลยุทธ์ในการดำเนินงาน และจากการพูดคุยกับแกนนำในพื้นที่ คุณพนิดา จึงได้ตกลงให้มีการรื้อฟื้นประเพณีเก่าอย่าง “พิธีสืบชะตา” อันเป็นพิธีกรรมเก่าแก่ของทางภาคเหนือ นำมาปรับประยุกต์ใช้เป็นการสืบชะตาแม่น้ำ เพื่อเป็นกลยุทธ์หลักในการรักษาแม่น้ำป่าสัก เนื่องจากพิธีนี้ได้เคยถูกจัดขึ้นเกือบจะทุกปีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 โดยกลุ่มรักษ์ป่าสัก ทำให้ชุมชนแห่งนี้ได้เคยพบเห็นและรู้จักพิธีสืบชะตามาบ้างแล้ว อันแสดงให้เห็นว่าการรื้อฟื้นสื่อพิธีกรรมในการแก้ปัญหาของชุมชน จำเป็นต้องเลือกชุมชนที่มีทุนวัตถุดิบทางวัฒนธรรมอยู่แล้ว จึงสามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้สื่อเพื่อแก้ปัญหาได้

“...ดูพื้นฐานของชุมชนก่อนว่ามีพื้นฐานทางด้านไหนบ้าง เช่น ชุมชนมีประเพณีวัฒนธรรมไท-ยวน ที่มีความเข้มแข็ง หรือมีทุนทางสังคมอะไรบ้าง เราก็ดึงทุนทางสังคมของชุมชนมาจัดกิจกรรม ซึ่งเค้าเคยมีแต่อาจจะไม่ได้จัดบ่อย อย่างพิธีสืบชะตาแม่น้ำ เค้าไม่เคยจัดที่ทำราบ แต่ชุมชนอาจจะเคยเห็นที่อื่น หรือว่าเคยเห็นในอำเภอที่มีกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำเข้ามา แต่กลุ่มนี้ไม่เคยเข้ามาเจอกับชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม แต่เค้าจะเป็นกลุ่มกลุ่มหนึ่งแค่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อการอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสักเฉยๆ เราก็นำกลุ่มหลายๆ กลุ่มเข้ามารวมกัน ทั้งกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ กลุ่มผู้เลี้ยงปลากระชัง

กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำ กลุ่มเยาวชนที่สืบสานด้านวัฒนธรรม กลุ่มสภาวัฒนธรรมอำเภอ และกลุ่มทอผ้าในหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็ง เอามาร่วมกันทั้งหมด ก็ได้กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้มาเกิดขึ้น..."

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

เห็นได้ว่าลักษณะการทำงานร่วมกับชุมชนของคุณพนิดา ศรีธรรมมา ที่มีการศึกษาบริบทชุมชนของบ้านต้นตาล และได้นำต้นทุนทางสังคมมาใช้จนได้พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำมาใช้ในการรักษาสิ่งแวดล้อม พบว่ามีความคล้ายคลึงกับโครงการวิจัยเมืองเตา ที่มีบุญทัน กมล เป็นหัวหน้าทีม ที่ได้มีการศึกษาบริบทชุมชน พิธีกรรม ตำนาน ความเชื่อของชุมชนเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และได้รื้อฟื้นความเชื่อที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา มาจัดการปัญหาชุมชนที่เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ด้าน และโครงการวิจัยเรื่องระบบการจัดการน้ำชุมชนบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีอาจารย์ไพจิตร วสันตเสนานนท์ เป็นหัวหน้าทีมวิจัย ซึ่งโครงการนี้ได้ยึดประเพณีฮีต 12 คอง 14 ของชาวอิสาน คือ ประเพณีสงกรานต์ (เดือน 6) และประเพณีบุญผะเหวด (เดือน 4) มาใช้ในการปลูกฝังให้ชุมชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรชุมชนร่วมกัน

จากคำบอกเล่าของคุณพนิดาทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่า การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่ผ่านมาของกลุ่มรักษ์ป่าสัก จัดขึ้นโดยกลุ่มคนเพียงกลุ่มเดียว หากแต่การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี เกิดขึ้นจากความร่วมมือของกลุ่มคนหลายกลุ่มทั้งในและนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ ได้แก่ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง เกษตรกรริมน้ำ ชาวบ้านที่อาศัยริมน้ำ, กลุ่มรักษ์ป่าสัก, กลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน, กลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าสัก, กลุ่มแม่บ้าน, กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน, สภาวัฒนธรรมจังหวัด, องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทศ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการจัดทำโครงการนี้เป็นการขยายแวดวงของการมีส่วนร่วมให้ครอบคลุมทั้งชุมชน และยังแสดงให้เห็นการทำงานที่ต้องอาศัยเครือข่ายการสื่อสารที่เข้มแข็งจึงจะเกิดขึ้นได้ เนื่องจากในการทำงานโดยใช้พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งถือเป็นพิธีกรรมใหม่ที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องพูดคุยทำความเข้าใจกับกลุ่มคนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในประเด็นที่ต้องการจะสื่อสารทั้งประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประเด็นการสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน ประเด็นเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน มิเช่นนั้น กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ก็อาจไม่สนใจในการจัดกิจกรรมครั้งนี้ เนื่องจากพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมใหม่ที่ยังไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ และไม่มีความเข้มแข็งมากพอจะทำให้คนในชุมชนหันมาประกอบพิธีกรรมด้วยตนเอง

ผู้วิจัยเห็นว่า แม้โครงการฯ จะใช้ "พิธีสืบชะตาแม่น้ำ" เป็นกลวิธีในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับกลุ่มรักษ์ป่าสัก แต่กระบวนการการนำมาใช้นั้นแตกต่างกัน กล่าวคือ ทางโครงการฯ ได้เพิ่มกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ในการติดตั้งองค์ความรู้โดยการวางพื้นฐานหลักแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทำงานเชิงวัฒนธรรม และการวางแผนออกแบบกิจกรรมการทำงานกับวัฒนธรรม ให้แก่คณะทำงานชุมชน และขยายรูปแบบกิจกรรมไปสู่กลุ่มเยาวชน ด้วยรูปแบบความคิดบนพื้นฐานความต้องการของชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมด้วยกัน ก่อนที่จะนำไปสู่พิธีสืบชะตาแม่น้ำ ด้วยองค์การวางแผนกิจกรรม ทั้ง 7 กิจกรรม ดังนี้

1. เวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน
2. เวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำโทน การแสดงละครล้อ ชอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก
4. เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา
5. กิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก
6. กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก
7. กิจกรรมลานคนยวนจวนอีกน้ำ

ที่มาของคาราวานกิจกรรม

เพื่อให้ทราบถึงที่มาของแต่ละกิจกรรม ผู้วิจัยจะขอกกล่าวถึงที่มาที่ไปของกิจกรรมทั้ง 7 กิจกรรม โดยรายละเอียดของแต่ละกิจกรรม ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในหัวข้อ "คาราวานกิจกรรม"

กิจกรรมที่ 1 เวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน

หลังจากที่ คุณพนิดา ศรีธรรมมา ผู้ประสานงานโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ได้ลงพื้นที่เพื่อพบปะพูดคุยกับคณะทำงานหลักในชุมชนถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน แนวทางในการแก้ไข และสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการฯ แต่ปรากฏว่าทั้งหมดยังไม่เห็นแนวทางในการจัดกิจกรรม ดังนั้นคุณพนิดา จึงได้ปรึกษาแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกับทีมงาน สพล. จนเกิดเป็น

กิจกรรมที่ 1 เวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ดังคำบอกเล่าของคุณพนิดา ศรีธรรมมา ว่า

“...พบปะพูดคุยก่อน เข้าไปพูดคุยถึงปัญหา คุยกับเค้าว่าต้องการทำอะไร เค้าก็บอกว่า เค้าก็เห็นความสำคัญ แต่ก็ไม่รู้จะทำยังไงกับปัญหาตัวนี้ที่เกิดขึ้น เค้าก็รู้ว่ามันมีความเปลี่ยนแปลง แต่ก็คือยังไม่รู้ว่าจะใช้กิจกรรมอะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็เลยคุยกันถึงกระบวนการจัดตั้งโครงการ ตอนแรกก็ยังไม่ค่อยเข้าใจ ก็เข้าไปคุยกับทีมงาน สพล. ก็ช่วยร่วมกันคิดกิจกรรม ก็เริ่มต้นจากกิจกรรมที่ 1 สร้างความรู้ความเข้าใจก่อน อันดับแรก สร้างความรู้กับคณะทำงาน ตั้งคณะทำงานจากชุมชน เข้ามาจัดเวทีประชาคมว่า เค้าอยากจะทำงานตรงจุดไหนของงานนี้ สร้างความรู้ความเข้าใจคือ เรามาเพื่ออะไร และเราจะทำอะไร ให้เค้าร่วมกันคิด ก็ได้กิจกรรมมากิจกรรมที่ 1 สร้างความรู้ความเข้าใจให้กับชุมชน...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

หลังจากที่ได้พัฒนาการรวมนักกิจกรรมร่วมกับทีมงานจาก สพล. แล้ว โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรีก็เริ่มต้นกิจกรรมด้วยกิจกรรมที่ 1 เวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องสื่อพื้นบ้านและโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ให้แก่คนในชุมชนที่มาเข้าร่วมกิจกรรมประมาณ 30 คน ได้แก่ คณะทำงานหลักในพื้นที่ ผู้ประสานงานโครงการ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรม ผู้บริหารสถานศึกษา คณะครูผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยตำบล เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรม และเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก พร้อมทั้งแต่งตั้งคณะทำงานในชุมชนและร่วมกันคิดคาราวานกิจกรรมโดยดูพื้นฐานของชุมชนว่ามีต้นทุนทางสังคมทางด้านใดบ้าง ดังนั้น กิจกรรมนี้จึงถือเป็นการเปิดตัวโครงการให้คนภายในชุมชนได้รับรู้ร่วมกัน ดังคำบอกเล่าว่า

“...ก็เริ่มต้นจากกิจกรรมที่ 1 สร้างความรู้ความเข้าใจก่อน อันดับแรก สร้างความรู้กับคณะทำงาน ตั้งคณะทำงานจากชุมชน เข้ามาจัดเวทีประชาคมว่า เค้าอยากจะทำงานตรงจุดไหนของงานนี้ สร้างความรู้ความเข้าใจคือ เรามาเพื่ออะไร และเราจะทำอะไร ให้เค้าร่วมกันคิด...กิจกรรมต่างๆ ก็ดูพื้นฐานของชุมชนก่อนว่า เค้ามีพื้นฐานทางด้านไหนบ้าง เช่น เค้ามีประเพณีวัฒนธรรมไทยวน เค้ามีความเข้มแข็ง ทุนทางสังคมอะไรบ้าง เราก็ดึงทุนทางสังคมของเค้ามาจัด”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

“...อย่างกิจกรรมที่ 1 เค้่าประชุมเตรียมงาน เราก็ไม่ค่อยเข้าไปยุ่ง เพราะเป็นการเปิดตัวของ เค้่า...”

(นางสาวสิริพร เดชผดุง : เจ้าหน้าที่โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข,
สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2551)

กิจกรรมที่คณะทำงานช่วยกันคิด ได้แก่ เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก, เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา, กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก, กิจกรรมรำโทน, เวทีแลกเปลี่ยนการรำโทนและการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ, กิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำ

กิจกรรมที่ 2 เวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำโทน การแสดงละคร ชอ ซิ่ง กับ คณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง

แต่เดิมกิจกรรมนี้เป็นกิจกรรม เวทีแลกเปลี่ยนการรำโทนและการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ (หรือกิจกรรมผู้ใหญ่สอนเด็กรำโทน) เพื่อถ่ายทอดศิลปะการรำโทนและการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ อาทิ การตีกลองสะบัดชัย ละคร ชอ ซิ่ง ฟ้อนเล็บ ฟ้อนมาลัย ฟ้อนตำนานไท-ยวน ให้แก่เยาวชนในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการฯ ได้แก่ เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก และเมื่อคุณพนิดา ศรีธรรมมา เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นผู้ประสานงานโครงการทราบว่ทางคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมจังหวัดภาคตะวันออกเฉียง 60 คน ได้มาประชุมที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไท-ยวน คุณพนิดาจึงถือเป็นโอกาสเหมาะที่จะนำการแสดงของชุมชนไท-ยวนให้ปรากฏสู่สายตาคนภายนอกชุมชน กลายเป็นเวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำโทน การแสดงละคร ชอ ซิ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง ที่มีกิจกรรมผู้ใหญ่สอนเด็กรำโทนแทรกอยู่ด้วย ดังคำบอกเล่าของคุณพนิดา ศรีธรรมมา

“...พี่จะดูว่าอันไหนที่ไม่ต้องจัดคนเดี๋ยวก้เอาเข้าไปเลย แต่ก็ดีไชนไว้ก่อนแล้ว มีกลองสะบัดชัยผู้ใหญ่เป็นคนรำโทน ซึ่งเกิดเป็นกิจกรรมผู้ใหญ่สอนเด็กฯ รำโทน พอดีวันนั้นมีคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงมา เราก็ได้นำรำโทนของเด็กเข้าไปเผยแพร่...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

ฉะนั้น กิจกรรมนี้จึงถือเป็นการเปิดตัวโครงการฯ ให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ผ่านเวทีการประชุมของสำนักวัฒนธรรมที่เดินทางมาประชุมที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านไทย-ยวน ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้จังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ดำเนินกิจกรรมของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี นอกจากนี้ในเอกสารสรุปกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ปี พ.ศ. 2549 เขียนโดยอาจารย์อดุลย์ ดวงดี ทวีรัตน์ ยังรายงานว่ หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมนี้แล้ว ทีมงานจาก สพล. ที่ได้เดินทางมาเยี่ยมชมกิจกรรมและคณะทำงาน ก็ได้ร่วมปรึกษาถึงกิจกรรมที่ 3 และ กิจกรรมที่ 4 ซึ่งจะจัดในวันถัดไป เพื่อให้กิจกรรมเป็นไปในทิศทางที่วางไว้ และจากการพูดคุยกับคุณสิริพร เดชผดุง พบว่า กิจกรรมนี้เป็นครั้งแรกที่ทางทีมงาน สพล. ได้ลงพื้นที่พบปะชุมชน เนื่องจากในกิจกรรมที่ 1 ทางทีมงาน สพล. ถือเป็นการเปิดตัวโครงการและประชุมเตรียมงานระหว่างผู้ประสานโครงการกับชุมชน อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทขององค์กรภายนอกชุมชนที่มีหน้าที่ในการเป็นที่เลี้ยงชี้นะแนวทางและติดตั้งความรู้ในการทำกิจกรรม โดยจะไม่เข้าไปยุ่ง/ตัดสินใจแทนชุมชน ดังคำบอกเล่าว่า

“...อย่างกิจกรรมที่ 1 เค้าประชุมเตรียมงาน เราก็ไม่ค่อยเข้าไปยุ่ง เพราะเป็นการเปิดตัวของเค้า...”

(นางสาวสิริพร เดชผดุง : เจ้าหน้าที่โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข,
สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2551)

นอกจากนี้คุณสิริพร เดชผดุง เจ้าหน้าที่ สพล. ซึ่งเป็นผู้ดูแลโครงการนี้ได้กล่าวถึงลักษณะการทำงานว่าได้นำแนวคิดและวิธีการของทาง สพล. เข้าไปผสมผสานกับกิจกรรมที่ทางเจ้าของโครงการเป็นผู้กำหนด อาทิ แนวคิดทฤษฎีการสื่อสาร S-M-C-R แนวคิดคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้าน เป็นต้น

“...เริ่มแรกก็เข้าไปช่วยในส่วนของการเตรียมการกับคณะทำงานของแต่ละโครงการ ซึ่งคนทำโครงการเป็นคนที่ทำกิจกรรม แต่เราเข้าไปในส่วนที่ว่าเอาแนวคิด วิธีการ ไปจูนกับเค้า...ไ่ก่จะช่วยดูแลที่ดูได้ อย่างเวลาลงพื้นที่เราจะมีแนวคิดอย่างทฤษฎี attribute พวกรูปแบบคุณค่า พวก S-M-C-R คือเราจะแนวคิดที่เป็นของเราเข้าไปคุยกับภาคีเพื่อให้เค้าเห็นภาพ...”

(นางสาวสิริพร เดชผดุง : เจ้าหน้าที่โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข,
สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2551)

กิจกรรมที่ 3 เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก

เป็นกิจกรรมที่ใช้รูปแบบที่คุ้นเคย พิทยายุทธ ซึ่งเป็นคณะทำงานในพื้นที่ และแกนนำเยาวชนได้เรียนรู้มาจากการเวทีการพัฒนาแกนนำเยาวชนที่ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งจัดขึ้นโดย สพล. อันแสดงให้เห็นว่าคณะทำงานได้เพิ่มพูนต้นทุนความรู้จากภายนอก โดยคุณศิวพร บุตรชนิษฐ์ ตัวแทนกลุ่มรักษ์ป่าสัก ซึ่งเป็นคณะทำงานในพื้นที่ ได้เสนอให้เยาวชนเป็นผู้สืบค้นประวัติศาสตร์ เนื่องจากเรื่องประวัติศาสตร์ไม่สามารถเรียนรู้ได้ภายในวันเดียว อีกทั้งปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้สูงอายุ ก็ไม่สามารถนั่งให้ความรู้แก่เยาวชนได้เป็นเวลานาน ดังนั้นทางคณะทำงานจึงตกลงให้เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก และเยาวชนทั่วไป ลงพื้นที่เพื่อหาข้อมูลโดยช่วยกันตั้งประเด็นและเนื้อหาที่จะให้เยาวชนสืบค้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์แล้ว ยังเป็นการสืบค้นข้อมูลเพื่อนำไปใช้ในการอนุรักษ์วังน้ำอีกด้วย โดยคุณสิริพร เดชผดุง เจ้าหน้าที่ สพล. เป็นผู้ช่วยดูแลคำถามของเยาวชน (เอกสารสรุปกิจกรรมลานคนยวน จวนอ๊กน้ำ, 2549) ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ลักษณะการดำเนินกิจกรรมที่ให้เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก และเยาวชนทั่วไป ลงพื้นที่เพื่อหาข้อมูล เป็นการสกัดความรู้ของชุมชน โดยการใช้การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่จะทำให้เยาวชนเหล่านั้นเกิดความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ ทั้งยังได้รับความรู้โดยตรงจากปราชญ์ชาวบ้านและผู้ใหญ่ในชุมชน ซึ่งการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชน ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ใหญ่ในชุมชนอีกด้วย

กิจกรรมที่ 4 เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา

จากการศึกษาเอกสารสรุปกิจกรรมลานคนยวน จวนอ๊กน้ำ ปี พ.ศ. 2549 เขียนโดยอาจารย์อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ พบว่ากิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ได้ดึงกลุ่มต่างๆ ในชุมชนทั้งปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องแม่น้ำป่าสัก แกนนำเยาวชน ผู้ที่ยังใช้น้ำ และผู้ที่ได้รับผลกระทบ เช่น กลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มผู้หาปลาในลุ่มน้ำป่าสัก มาร่วมพูดคุยเพื่อสร้างสำนึกการรักษ์แม่น้ำและหาแนวทางการแก้ไขปัญหานี้ เนื่องจากทางชุมชนยังไม่เคยเปิดเวทีให้ผู้เกี่ยวข้องกับแม่น้ำป่าสักได้หันหน้าเข้ากันเพื่อปรึกษาถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสียที่เกิดขึ้น

กิจกรรมที่ 5 กิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก

เป็นกิจกรรมที่เกิดจากข้อเสนอของเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ที่เสนอให้ใช้ดนตรีเป็นสื่อในการอนุรักษ์ป่าสัก เช่น การแต่งเพลง ในเวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหาคณะทำงานจึงร่วมกันพูดคุยถึงรายละเอียดของกิจกรรมแต่งเพลงบูชาป่าสัก โดยมีแนวคิดที่ต้องการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสักให้แก่เยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน เนื่องจากเยาวชนกลุ่มนี้สามารถทำได้ แต่ก็เป็นการทำเพื่อสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเพื่อการแสดงเท่านั้น ยังไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก และคณะทำงานยังต้องการใช้สื่อการแสดงของกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนที่ได้จากกิจกรรมแต่งเพลงบูชาป่าสักเป็นช่องทางในการทำให้คนในชุมชนและภายนอกชุมชนเห็นความสำคัญของแม่น้ำป่าสัก ดังคำบอกเล่าว่า

“เราก็คุยกับพี่อ้วนว่าเราอยากได้เพลงเกี่ยวกับแม่น้ำ การอนุรักษ์น้ำ ก็เลยติดต่อครูที่เคยมาสอนรำ เพราะเค้าแต่งเพลงเก่ง...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

“...ชุมชนมีกลุ่มเยาวชนที่สืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน แต่ว่ายังไม่มีเรื่องเกี่ยวข้องกับลำน้ำ คือรำได้ รำเป็นรำของไท-ยวนปกติ แต่ไม่มีเพลงที่แต่งขึ้นเพื่อลำน้ำป่าสัก และเวลามีพิธีกรรมอะไรเค้าก็จะแค่การแสดง เพื่อการแสดง แต่อันนี้มันใส่ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับลำน้ำเข้าไปด้วย และก็ทำให้ตอนนี้กลุ่มอื่นๆ เริ่มเข้ามา หันมามองน้ำ ลุ่มน้ำมากขึ้นเห็นได้จากเวลาเค้าไปรำถ่ายทอด ถ้ามีเกี่ยวกับน้ำ เค้าก็จะรำสายน้ำ ซึ่งเกิดจากกิจกรรมที่มีการแต่งเพลงและคิดทำรำขึ้นมา...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

จากแนวคิดดังกล่าว คณะทำงานจึงปรับแก้กิจกรรมรำโทนที่ช่วยกันคิดในเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรม มาเป็นกิจกรรมแต่งเพลงบูชาป่าสัก (รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี, 2549)

กิจกรรมที่ 6 กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ ลุ่มน้ำป่าสัก

เป็นกิจกรรมที่ทีมงาน สพล. ได้เข้ามาจัดกิจกรรมเพื่อต้องการให้เยาวชนในชุมชนได้แก่ เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก และเยาวชนทั่วไป ที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในโครงการฯ ได้เห็นถึงคุณค่าของการสืบชะตาแม่น้ำ โดยการคัดเลือกและออกแบบเนื้อหาของแต่ละฐานกิจกรรมนั้นจะมีความเกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กับลุ่มน้ำป่าสัก และต้องมีการเชื่อมโยงถึงกิจกรรมการสืบชะตาแม่น้ำที่ทางโครงการฯ จะจัดต่อไป ซึ่งข้อมูลจากการศึกษาเอกสารสรุปกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ปี พ.ศ. 2549 เขียนโดยอาจารย์อตุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ สอดคล้องกับคำบอกเล่าของคุณสิริพร เดชผดุง เจ้าหน้าที่ สพล. ว่า

“...เรามาคิดก่อนแล้วว่าพิธีหลักของเค้า คือพิธีสืบชะตาน้ำนี้ ใช้พิธีตักพลีกรรมเป็นจุดศูนย์กลางรวมในคน เรายกมานั่งแตกออกไปว่าในพิธีกรรมนี้ มันมีอะไรเกี่ยวข้องกันบ้าง ก็มีการทำบายศรี ฐานพายเรือ คือจะแบ่งเป็นฐานๆ ไป มี ฐานคำไท-ยวน สุภาสิตที่เกี่ยวกับน้ำ ฐานนักสืบสายน้ำ ที่สอนให้เด็กเก็บค่าตัวอย่างน้ำ ฯลฯ เราก็ปล่อย staff ลงไปดู...จากนั้น staff ก็มีการสรุปงานว่าได้อะไรบ้าง บททวนความรู้ บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรม ยกตัวอย่างจากการแสดงของเด็กและตั้งคำถาม เช่น ปัญหาที่เกิดจากอะไร ถ้าไม่มีพิธีกรรมจะแก้ปัญหายังไง...”

(นางสาวสิริพร เดชผดุง : เจ้าหน้าที่โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข,
สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2551)

กิจกรรมที่ 7 กิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ

ที่มาของกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ เกิดขึ้นในกิจกรรมที่ 1 เวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ที่ชุมชนต้องการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ครั้นพอถึงกิจกรรมที่ 4 เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหาก็ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรม เนื่องจากในเวทีนี้เกิดคำถามเกี่ยวกับแนวทางที่ทุกคนจะร่วมกันป้องกันและรักษาแม่น้ำ เยาวชนจะมีส่วนร่วมอย่างไร ทุกฝ่ายจะหนุนเสริมช่วยเหลือกันอย่างไร และนอกจากนี้ยังพบว่าแม่น้ำป่าสักยังเกี่ยวข้องกับส่วนอื่นด้วย เช่น โรงงานต่างๆ หมู่บ้านอื่นๆ ดังนั้นคณะทำงานและทีมงาน สพล. จึงหารือกันว่าจะมีการจัดงานใหญ่ “ลานคนยวน จวนฮักน้ำ” โดยภายในงานจะมีพิธีสืบชะตาแม่น้ำและมีการเสนอข้อมูล เช่น วิถีชีวิตชาวไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำป่าสัก ผลกระทบที่เกิดขึ้นและการแก้ไขโดยชาวบ้านที่ร่วมกันทำ และให้เยาวชนเป็นคนเสนอข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมที่ผ่านมา

พร้อมทั้งเชิญเจ้าหน้าที่ภาครัฐเข้ามาร่วมงานในครั้งนี้ด้วย (เอกสารสรุปกิจกรรมลานคนยวน จวนอ๊กน้ำ, 2549) อันเป็นการสำแดงพลังของชุมชนหลังจากได้รับการกระตุ้นทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดความเข้มแข็งแล้ว

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ถึงที่มาที่ไปของคาราวานกิจกรรมเหล่านี้ ผู้วิจัยพบว่าก่อนที่จะเกิดคาราวานกิจกรรมเหล่านี้ทางคณะทำงานต้องผ่านการอบรมซึ่งจัดขึ้นโดย สพล. ไม่ว่าจะเป็นเวทีการพัฒนาแกนนำเยาวชนที่อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี เวทีการพัฒนาโครงการของภาคกลาง สพล. จัดที่จังหวัดนครปฐม เพื่อติดตั้งความรู้เรื่องการสื่อสารเพื่อการจัดกิจกรรม รวมทั้งมีเจ้าหน้าที่จาก สพล. เป็นพี่เลี้ยงช่วยชี้แนะรูปแบบแนวทางการจัดกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทขององค์กรภายนอกที่เข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุน ชี้แนะแนวทางการทำกิจกรรมให้แก่คนในชุมชน สอดคล้องกับคำบอกเล่าของกลุ่มตัวอย่างว่า

"...จริงๆ ที่มันเกิดความเข้มแข็งได้เพราะ สพล. เค้าเข้ามาช่วยในเรื่องของแนวทางตัวนี้ เพราะเราเพิ่งมาจับงานด้านนี้..."

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

"...ก่อนที่จะทำโครงการนี้ ได้ไปอบรมกับ สพล. ที่เพชรบุรี...ตอนนั้นยังเปะปะอยู่เลย เค้าสอนเข้มมาก สอนการประชุมกลุ่มแยกย่อยทำยังไง พี่ก็เอามาปรับใช้..."

(นางกฤษณา พิตยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

2. รูปแบบพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549

เพื่อให้เข้าใจถึงรูปแบบพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 ผู้วิจัยจะขอนำเสนอประเด็นต่างๆ ซึ่งจำแนกตามคุณลักษณะของสื่อพิธีกรรม ดังนี้

- 2.1 สถานที่ในการจัดกิจกรรม
- 2.2 ผู้เกี่ยวข้อง
- 2.3 กระบวนการขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549

2.1 สถานที่ในการจัดกิจกรรม

การเลือกใช้สถานที่ในการจัดกิจกรรมมักมีความหมายบางอย่างแฝงอยู่เบื้องหลังเสมอ ทั้งนี้พื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมนี้ ทางโครงการฯ ได้เลือกทำกิจกรรมต่างๆ บริเวณชุมชนต้นตาลและสถานที่ใกล้เคียงตามความเหมาะสม ดังนี้

กิจกรรม	สถานที่
1. เวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้าน และวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน	ศาลาเอนกประสงค์ วัดต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี
2. เวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการรำไท่น การแสดงละคร ชอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก	พิพิธภัณฑสถานบ้านไทย-ยวน ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี
3. เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไทย-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก	ศาลาเอนกประสงค์ วัดต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี
4. เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสัก และร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา	ศาลาเอนกประสงค์ วัดต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี
5. กิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก	บ้านต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี
6. กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก	อุทยานแห่งชาติพระพุทธฉาย อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี
7. กิจกรรมลานคนยวนจวนฮักน้ำ	บ้านต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี

ตาราง 3 : ตารางแสดงสถานที่จัดการรวมนกิจกรรม

เห็นได้ว่าการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทางโครงการฯ ได้เลือกใช้พื้นที่บริเวณชุมชนบ้านต้นตาลและสถานที่ใกล้เคียงอย่างพิพิธภัณฑสถานบ้านไทย-ยวน เนื่องจากมีความสะดวกในการนัดหมายและการเข้าร่วมประชุม เพราะชุมชนต่างก็คุ้นเคยและรู้จักสถานที่นั้นๆ เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นสถานที่ของชุมชนที่เต็มไปด้วยเรื่องราวในอดีตของชุมชน ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมรู้สึกซึมซับไปกับประวัติศาสตร์

ของตนระหว่างร่วมกิจกรรมต่างๆ อีกทั้ง "วัด" ยังจัดเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนอีกด้วย ซึ่งหากมองโดยใช้หลักการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกจะพบว่า ในการเลือกพื้นที่ดำเนินการ ก็ยังมีการใช้หลักการเปิดพื้นที่สาธารณะในการจัดกิจกรรมอีกด้วย ในขณะที่ "กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก" เป็นกิจกรรมที่ถูกออกแบบให้มีฐานการเรียนรู้ 4 ฐาน จึงจำเป็นต้องใช้สถานที่ที่มีบริเวณกว้างขวาง อีกทั้งการมีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ย่อมก่อให้เกิดเสียงดัง หากใช้พื้นที่บริเวณชุมชนต้นตาลก็อาจเป็นการรบกวนคนในชุมชนที่ไม่ได้ร่วมกิจกรรมได้ อุทยานแห่งชาติพระพุทธฉาย ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนเท่าใดนักจึงเป็นสถานที่ที่ลงตัว เนื่องจากสะดวกต่อการเดินทาง และมีพื้นที่ที่กว้างขวางสามารถรองรับคนได้จำนวนมาก อีกทั้งยังมีบึงน้ำขนาดใหญ่สำหรับการทำฐานกิจกรรมที่คณะทำงานได้กำหนดไว้

2.2 ผู้เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ที่เข้ามาจุดประกายความคิดเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักให้กับคนในชุมชน รวมทั้งช่วยประสานกลุ่มต่างๆ ในชุมชนให้ร่วมกันหาแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำ สำหรับกระบวนการทำกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่กระบวนการคิด ริเริ่ม และลงมือทำนั้น เกิดขึ้นโดยคนในชุมชนและยึดความคิดเห็นของคนในชุมชนเป็นหลัก อันแสดงให้เห็นถึงการทำงานโดยใช้เครือข่ายการสื่อสาร ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งบุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการฯ ออกตามลักษณะเครือข่ายที่ ภัทลลี นิติเกษตรสุนทร ได้กล่าวถึงการเกิดเครือข่ายในแนวคิดเครือข่ายการสื่อสาร ดังนี้

2.2.1 เครือข่ายภายนอกชุมชน เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการเชื่อมโยงไปสู่กลุ่มบุคคลและองค์กรภายนอกชุมชน โดยพบว่าบุคคลและองค์กรภายนอกชุมชนที่มีบทบาทหน้าที่หลักเกี่ยวข้องกับโครงการฯ ดังนี้

- ปราชญ์ชาวบ้านจากชุมชนใกล้เคียง ได้แก่ อาจารย์พิเนตร น้อยพุทธา เป็นผู้ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำ
- เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรม ได้แก่ คุณพนิดา ศรีธรรมมา ผู้ประสานงานโครงการ สนับสนุนการประกอบกิจกรรม และร่วมสังเกตการณ์

- เจ้าหน้าที่โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขเขตพื้นที่ภาคกลาง ได้แก่ คุณสิริพร เดชผดุง คุณอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ ผู้ที่คอยสนับสนุนการประกอบกิจกรรม ให้ความรู้ และร่วมสังเกตการณ์
- เจ้าหน้าที่จากภาคส่วนราชการอื่นๆ ที่ได้เข้ามาร่วมชมกิจกรรมและให้กำลังใจ ได้แก่ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรม นายอำเภอ

2.2.2 **เครือข่ายภายในชุมชน** เป็นเครือข่ายภายในชุมชน ที่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนที่มีความคิดตรงกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ และเกิดจากการเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเพื่อร่วมแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และมีบทบาทหน้าที่ในการร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในโครงการฯ โดยตรง แบ่งเป็นคณะทำงานและผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ชาวบ้านทั่วไป กลุ่มรักษป่าสัก เยาวชนรักษป่าสัก เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน ประชาชนชาวบ้าน แกนนำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ ได้แก่ ชาวบ้านริมน้ำ เกษตรกรริมน้ำ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง

2.3 กระบวนการ/ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549

สำหรับรายละเอียดในส่วนนี้ ผู้วิจัยขอแบ่งเนื้อหาออกเป็นประเด็น ต่อไปนี้

2.3.1 คาราวานกิจกรรม

2.3.2 คุณลักษณะของพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549

จากการศึกษาเอกสารพบว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 นี้มีความแตกต่างจากพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่กลุ่มรักษป่าสักได้เคยจัดมา กล่าวคือ ทางโครงการฯ ได้ปูพื้นความรู้ในเรื่องวัฒนธรรมชุมชน และวิถีชีวิตในอดีตที่มีความผูกพันกับแม่น้ำ เพื่อเตรียมความพร้อมความเข้าใจให้ผู้เข้าร่วมพิธี เพราะพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมใหม่ที่คนอาจจะไม่รู้จัก อันเป็นลักษณะของการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่ต้องการให้คนในชุมชนได้ตระหนักรู้คุณค่าในต้นทุนทางสังคมของตนอย่างแท้จริง และถือเป็นการโยนโยนไปสู่การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำให้แก่คนในชุมชนผ่านคาราวานกิจกรรมทั้ง 7 กิจกรรม อันเกิดจากการวางแผนการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างคณะทำงานในชุมชนกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งบุคคลกลุ่มนี้ถือเป็นตัวแทนเจ้าของวัฒนธรรมที่ได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแสดงความคิดเห็น ทั้งนี้

ในแต่ละกิจกรรมที่จัดขึ้นจะค้ำเนินจากความต้องการของคนในชุมชนและจากการร่วมกันศึกษาข้อมูลชุมชนในด้านต่างๆ อาทิ การปกครอง ประเพณี ภูมิศาสตร์ การประกอบอาชีพ ความเชื่อ สื่อพื้นบ้านในชุมชน โดยมีเยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการทำกิจกรรม ซึ่งเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ ได้แก่ เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักจำนวนประมาณ 5 คน ซึ่งอยู่ในความดูแลของคุณศิวพร บุตรขนิษฐ ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มรักษ์ป่าสัก ทั้งนี้กลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าสักจะถูกปลุกฝังในเรื่องของการอนุรักษ์แม่น้ำ อาทิ การตรวจวัดค่า DO น้ำ และเยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน จำนวนประมาณ 20 คน ซึ่งอยู่ในความดูแลของคุณกฤษณา พิทยาบุตร ซึ่งเยาวชนกลุ่มนี้จะได้รับการถ่ายทอดทางด้านศิลปวัฒนธรรมไท-ยวนทั้งการรำยรำและดนตรี และเยาวชนในชุมชนอีกประมาณ 20 คน ที่คุณกฤษณาชักชวนมาร่วมกิจกรรม และหลังจากจบโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า สมาชิกของกลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนจากเดิมที่มีประมาณ 10-20 คน เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนประมาณ 40 คน ดังคำบอกเล่าว่า

“...มีสมาชิกเพิ่มจากเดิม อย่างพวกนางรำเราก็ได้มาจากสืบชะตา แม่เป็นคนชวน...”

(นายสรวิชัย พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...ตอนนี้มีสมาชิกที่พี่อ้วน (นางกฤษณา พิทยาบุตร) เพิ่มขึ้น คือจากเดิมมี 10-20 คนตอนนี้มี 40 คน...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

จากคำบอกเล่าของกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยคาดว่า จำนวนสมาชิกเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนที่เพิ่มขึ้น น่าจะเป็นเยาวชนในชุมชนที่คุณกฤษณา พิทยาบุตร ชักชวนมาร่วมกิจกรรม และได้ชักชวนเยาวชนเหล่านั้นเข้าร่วมกับเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เพื่อมาสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไท-ยวน ฉะนั้นผู้วิจัยจะขอเรียกกลุ่มเยาวชนในชุมชนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ว่า เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก และเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของคุณกฤษณา พิทยาบุตร แกนนำชุมชนและเยาวชน

“...เยาวชนบ้านพื้อมีอยู่ 2 กลุ่ม คือกลุ่มรักษ์ป่าสักกับกลุ่มวัฒนธรรม...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2551)

2.3.1 คาราวานกิจกรรม

ในส่วน of ข้อมูลของคาราวานกิจกรรมต่อไปนี้ ผู้วิจัยเน้นศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี เป็นหลัก และใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาเป็นส่วนประกอบ โดยพบว่าชุมชนมีการขับเคลื่อนโครงการด้วยกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ได้แก่ หลักขยับปัญญาก่อน ค่อยย่อมนมาเขื่อนกาย, การคิดค้นกิจกรรมอย่างมีที่มาที่ไป, หลักสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม, การเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ หลักวัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของชุมชน หลักถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง และหลักการไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 32 แผนภาพหลักการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่ปรากฏในคาราวานกิจกรรม

● กิจกรรมที่ 1 เวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2549 ณ ศาลาเอนกประสงค์วัดต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 30 คน ได้แก่ ผู้ประสานงานโครงการ คือ คุณพนิดา ศรีธรรมมา คณะทำงานหลักในพื้นที่ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลต้นตาล ผู้บริหารสถานศึกษาและคณะครูโรงเรียน ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยประจำตำบล เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน และเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก

กิจกรรมนี้ถือเป็นการเปิดตัวโครงการฯ ให้คนในชุมชนได้รับรู้จึงมีการเชิญกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชนให้เข้าร่วมกิจกรรม โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจรายละเอียดโครงการ ให้คณะทำงานและชุมชนทราบ
2. เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกันในเรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข
3. เพื่อแต่งตั้งคณะทำงาน และมอบหมาย หน้าที่การทำงานครั้งต่อไป
4. ร่วมกันวางแผน กำหนดรายละเอียดกิจกรรม ระยะเวลา

ซึ่งในขั้นตอนนี้เป็นการสื่อสารเพื่อการดำเนินกิจกรรม และเป็นลักษณะของกระบวนการทำงาน วัฒนธรรมเชิงรุก โดยใช้ "หลักขยับปัญญาก่อน ค่อยย่นมาเขยื้อนกาย" ที่เน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและการร่วมกันศึกษาบริบทชุมชนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันระหว่างคณะผู้ทำงาน ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงในแนวคิดเกี่ยวกับการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก

สำหรับขั้นตอนการจัดกิจกรรม มีการแต่งตั้งคณะทำงานจากกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งหมด 29 คน พร้อมทั้งมอบหมายบทบาทหน้าที่ในการทำงานให้แต่ละคน จากนั้นจึงร่วมกันศึกษาบริบทชุมชน และเสนอความเห็นในการทำกิจกรรมต่างๆ (รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี) โดยมีคุณพนิดา ศรีธรรมมาเป็นพี่เลี้ยงในการระดมความคิดทางโครงการจัดกิจกรรมให้ ออกมาตรงตามเป้าหมายในการจัดทำโครงการฯ อันแสดงให้เห็นถึงการใช้หลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรมในการให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้ตัดสินใจจัดการวัฒนธรรมของตน

"...สร้างความรู้ความเข้าใจกับชุมชนก่อนว่าเรามาเพื่ออะไร เมื่อเค้าเกิดความรู้ความเข้าใจ เค้าก็จะได้เกิด แนวทางอะไรที่จะเสนอ...คือฟังเสียงจากเค้า แล้วเค้ามีความพร้อมเรื่องอะไร เค้าอยาก

ทำอะไรเราเป็นคนพลัดแนวแล้วก็จัดเวทีให้เค้า ซึ่งตรงนี้ต้องมาจากความต้องการของเค้าอยู่แล้ว เรา ก็ระบุว่าเราต้องการกลุ่มอะไรบ้าง เค้าก็จัดให้..."

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

ทั้งนี้ กิจกรรมต่างๆ ในโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ที่คณะทำงานใน ชุมชนร่วมกันคิด ได้แก่ เวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำโทน การแสดงละคร หอ ซึ่ง กับคณะกรรมการ บริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก, เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก, เวที ผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา, กิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก, กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก และกิจกรรมสืบชะตา แม่น้ำ ยังแสดงให้เห็นว่าคณะทำงานใช้หลัก "การคิดค้นกิจกรรมอย่างมีที่มาที่ไป" อันเป็นคุณลักษณะ ของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่มีการคิดค้นกิจกรรมจากฐานความรู้ที่ได้มาจาก "งานขยับ ปัญหา"

จากการศึกษาเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ยังพบว่า ผลที่เกิดขึ้นหลังจากจบกิจกรรมนี้ ได้แก่

1. คณะทำงาน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และชุมชน ได้ทราบและเข้าใจ รายละเอียดของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี
2. คณะทำงาน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ซึ่งกันและกันจากการศึกษาบริบทชุมชน รวมทั้งช่วยกันระดมความคิดเพื่อวางแผน กำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการ
3. ได้เยาวชนแกนนำ เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมเป็นคณะทำงาน จำนวน 3 คน ได้แก่ ดช.สรวิชัย พิทยาบุตร, ดช.ณัฐดนัย ยะกุล, ดญ.สุนันท์ เหล่าทอง ซึ่งทั้งสามคนนี้เป็นเยาวชนกลุ่มสืบสาน วัฒนธรรมไท-ยวน

• กิจกรรมที่ 2 เวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทน์ การแสดงละคร ชอ ซิ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง

แม้จะใช้ชื่อกิจกรรมว่า เวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทน์ การแสดงละคร ชอ ซิ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง แต่แท้จริงแล้วกิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ต้องการถ่ายทอดศิลปปะการำไทน์และการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ อาทิ การตีกลองสะบัดชัย ละคร ชอ ซิ่ง ฟ้อนเล็บ ฟ้อนมาลัย ฟ้อนตำนานไท-ยวน ฟ้อนมาลัย ให้แก่เยาวชนในชุมชน ได้แก่ เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรม เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก ซึ่งจะต้องมีการฝึกซ้อมก่อนวันงานเวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทน์ การแสดงละคร ชอ ซิ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง ฉะนั้นผู้วิจัยจะขอแบ่งกิจกรรมนี้ออกเป็น 2 กิจกรรม ดังนี้

1. กิจกรรมผู้ใหญ่สอนเด็กๆ รำไทน์ และการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ อาทิ ละคร ชอ ซิ่ง ฟ้อนเล็บ ฟ้อนมาลัย ฟ้อนตำนานไท-ยวน ฟ้อนมาลัย เป็นกิจกรรมการถ่ายทอดการศิลปปะการำไทน์และการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ ให้แก่เยาวชนทั้งกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและกลุ่มรักษ์ป่าสัก โดยพบว่าเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักที่เข้าร่วมกิจกรรมนี้มี 1 คน และเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนประมาณ 20 คน ที่ได้ทำการฝึกซ้อมก่อนที่จะไปแสดงในวันงานเวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทน์ การแสดงละคร ชอ ซิ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง ในวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2549

2. เวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทน์ การแสดงละคร ชอ ซิ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง จัดขึ้นเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2549 โดยมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 60 คน ได้แก่ เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก ประมาณ 5 คน เยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน ประมาณ 20 คน กลุ่มรำไทน์ ปราชญ์ชาวบ้าน ครู ผู้ประสานงานโครงการ คณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง เครือข่ายวัฒนธรรม โดยมีการนำกลุ่มเยาวชนในชุมชนทั้งกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน และกลุ่มรักษ์ป่าสักที่ได้ฝึกซ้อมการรำไทน์และการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ ออกไปแสดงศิลปวัฒนธรรม ให้แก่คณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง ที่มาประชุมร่วมกัน ณ พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านไท-ยวน ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี

ทั้งนี้ ทางคุณพนิดาได้มีการออกแบบกิจกรรมผู้ใหญ่สอนเด็กรำไทน์และการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ ไว้ล่วงหน้าก่อนแล้ว และเมื่อทราบข่าวทางคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมจังหวัดภาคตะวันออกเฉียง

ได้มาประชุมที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไท-ยวน คุณพนิดาจึงถือเป็นโอกาสเหมาะที่จะนำการแสดงของชุมชนไท-ยวนให้ปรากฏสู่สายตาคนภายนอกชุมชน

“...พี่จะดูว่าอันไหนที่ไม่ต้องจัดคนเดี๋ยวก็เอาเข้าไปเลย แต่ก็ดีไซน์ไว้ก่อนแล้ว มีกล่องสะบัดชัย ผู้ใหญ่เป็นคนรำโทน ซึ่งเกิดเป็นกิจกรรมผู้ใหญ่สอนเด็กๆ รำโทน พอดีวันนั้นมีคณะกรรมการบริการสภาวัฒนธรรมจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกมา เราก็ได้นำรำโทนของเด็กเข้าไปเผยแพร่...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุที่คณะทำงานเลือกศิลปะการรำโทนเป็น 1 ในคาราวานกิจกรรมก็เนื่องจากการรำโทนถือเป็นเอกลักษณ์ของชาวไท-ยวน ที่กำเนิดในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยชาวบ้านก็จะมานั่งล้อมวงร้องรำทำเพลงเป็นการแก้เครียด หลังเสร็จสิ้นภารกิจการทำงาน ซึ่งหนุ่มสาวในสมัยนั้นก็ถือโอกาสนี้ในการพบปะกัน ดังคำบอกเล่าว่า

“...แต่ก่อนคนไท-ยวนมีแต่รำโทนอย่างเดียว พอสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็มีรำมีบทมีบาท แต่ก่อนไม่เรียกรำโทน เรียกว่ารำแบบโบราณ ไม่มีกล่องนะ ใช้ตีตุ๊ดกระป๋อง...”

(นายจیب จันทร์ทอง : ประชาชนชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

“...รำโทนแต่ก่อนเป็นถึงน้ำมัน เพราะมีทหารญี่ปุ่นเข้ามาฝั่งตรงข้ามหมู่บ้าน ตอนกลางคืนก็เอาน้ำมันมาตีแก้เครียด ชาวบ้านก็ไปรำกับทหารญี่ปุ่น ต่อมาพัฒนาเป็นกล่องรำมะนา (กล่องลำตัด) แล้วก็กลายเป็นกล่องโทน (เหมือนกล่องยาวแต่เล็ก) จังหวะรำโทนคือ ต๊ะ ตึง ตึง...ตึง ตึง ตึง... ตอนแรกก็รำธรรมดา ต่อมามีเพลง ก็เริ่มใส่ท่า เพลงส่วนมากก็ชาวบ้านจะแต่งกันเอง เช่นเพลง ตามองตา เป็นเพลงสั้นๆ เพลงเกี่ยวกับสงครามก็มี...”

(นายสรวิชัย พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

และเนื่องจากการรำโทนอยู่ในสภาพร่อแร่ คือ มีเพียงคนรุ่นอายุ 70 ปีขึ้นไปเท่านั้นที่รำเป็น ดังนั้นคณะทำงานจึงใช้กิจกรรมนี้เพื่อถ่ายทอดศิลปะการรำโทนให้เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนกลุ่มรักษำป่าสักได้สืบสานต่อไป และนำไปแสดงในกิจกรรมลานคนยวน จวนอักษำน้ำ เพื่อให้คนภายนอกชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมได้รู้จักศิลปวัฒนธรรมไท-ยวน เนื่องจากการรำโทนจัดเป็นสื่อการแสดงพื้นบ้านที่สามารถสร้างความสนใจให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวไท-ยวนที่มีความสัมพันธ์กับลุ่มน้ำป่าสัก

“...ตอนแรกสี่พี่น้องบ้านมีคนแก่รำไท่น แม่จะเป็นนักกลอง ลุงจีบเป็นคนรำ คนรุ่นอายุ 70 กว่า ทั้งนั้น เอวีนก็รำได้ 2-3 อย่าง ก็คุยกับ อ. ทรงชัยว่าถ้าหมดพวกนี้ก็ไม่มีคนรำที่ถูกวิธี ฉะนั้นพี่ก็เลยหัดเด็ก ตอนแรกให้คนแก่สอนเด็กในช่วงเย็น พอตอนนี้เด็กโตที่รำเป็นก็สอนเด็กเล็ก เด็กกลุ่มนี้ช่วงที่มีโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบยังรำไม่เป็น ยังกลัวๆ กล้าๆ แต่ตอนนี้แก่งแล้วเป็นมืออาชีพ...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

ฉะนั้นกิจกรรมนี้จึงมีเป้าหมายโดยแบ่งตามกิจกรรม ดังนี้

1. กิจกรรมผู้ใหญ่สอนเด็กฯ รำไท่น ถือเป็นกิจกรรมหลักที่มีเป้าหมายเพื่อถ่ายทอดการรำไท่นซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมของชาวไทย-ยวนให้แก่เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก รวมถึงการแสดงผลงานบ้านอื่นๆ อาทิ การตีกลองสะบัดชัย สะล้อ ซอ ซึง พิณเล็บ พิณมาลัย พิณตำนานไท-ยวน พิณมาลัย เพื่อเป็นการอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมของตนตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ที่ได้กำหนดไว้ ทั้งยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตน และเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ใหญ่กับเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักอีกด้วย ซึ่งหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมนี้พบว่า เกิดสายสัมพันธ์อันดีระหว่างเยาวชนทั้งกลุ่มรักษ์ป่าสักและกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวนกับผู้ใหญ่ที่ถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมไท-ยวนให้แก่เยาวชนทั้ง 2 กลุ่ม อีกทั้งทั้งเยาวชนทั้ง 2 กลุ่ม ยังได้สืบสานศิลปะการรำไท่นและการแสดงผลงานบ้านอื่นๆ และสามารถนำไปเผยแพร่ให้บุคคลภายนอกชุมชนได้รู้จักศิลปวัฒนธรรมของตนในโอกาสต่างๆ รวมถึงใช้ในการแสดงในกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตน

2. การจัดเวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไท่น การแสดงสะล้อ ซอ ซึง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมไท-ยวนกับบุคคลภายนอก เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยกัน และระหว่างนักแสดงกับบุคคลภายนอกชุมชนซึ่งก็คือ คณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก ซึ่งเผยแพร่ให้บุคคลภายนอกชุมชนได้รับรู้ถึงวัฒนธรรมของชาวไทย-ยวน ซึ่งจากการศึกษาเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า ผลจากการทำกิจกรรมนี้ กลุ่มไท-ยวนที่มาร่วมงานทั้งเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ เกิดความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตว่า กิจกรรมนี้แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนที่ได้ปลุกชีพศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของตนมาอวดโฉมให้คณะ

กรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเปรียบเป็นคนนอกชุมชนได้รู้จัก และยังคงแสดงให้เห็นถึงการใช้การสื่อสารเพื่อแสดงอัตลักษณ์ต่อคนภายนอก อันแสดงให้เห็นถึงความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของคน

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ใช้“กลยุทธ์บุญป่าทำ” ซึ่งเป็นกลยุทธ์การสืบทอดทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่เน้นการลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เยาวชนค่อยๆ ซึมซับคุณค่า สุนทรียะ ความสำคัญของวัฒนธรรมในชุมชนตัวเอง คือ ให้ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ใหญ่ในชุมชนสอนเยาวชน กลุ่มรักษ่าป่าสักและเยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวนรำไทพอน เพื่อไปแสดงในวันงานเวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไทพอน การแสดงสะล้อ ซอ ซึง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเวทีนี้เป็น การเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ให้แก่ชุมชนตามหลักกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ที่คนในชุมชนทั้งเยาวชนกลุ่มรักษ่าป่าสัก เยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน กลุ่มรำไทพอน ปราชญ์ชาวบ้าน ได้ร่วมกันจัดกิจกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของชุมชน” ที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว

นอกจากนี้ยังพบว่า การที่เยาวชนกลุ่มรักษ่าป่าสักได้เข้ามาร่วมฝึกซ้อมการรำไทพอน ซึ่งถือเป็นกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่าเยาวชนกลุ่มรักษ่าป่าสักได้เริ่มเข้ามาเรียนรู้ประเด็นทางด้านการสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งเป็นประเด็นของกลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน จึงถือได้ว่ากิจกรรมนี้มีการใช้กลยุทธ์การไขว้ประสานอย่างชาญฉลาด

● กิจกรรมที่ 3 เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2549 ณ ศาลาเอนกประสงค์วัดต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 60 คน ได้แก่ เยาวชนกลุ่มรักษ่าป่าสัก เยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน กลุ่มรักษ่าป่าสัก ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้านทั่วไป กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ ได้แก่ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง เกษตรกรริมน้ำ ชาวบ้านริมน้ำ

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจในเรื่องสื่อพื้นบ้านให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม รวมถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมของชาวไท-ยวน โดยการให้ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ให้ความรู้แก่เยาวชนกลุ่มรักษ่าป่าสักและเยาวชนกลุ่ม

วัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งในขั้นตอนนี้เป็นลักษณะของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก โดยใช้ “หลัก ขยับปัญญา ก่อน ค่อยย້อนมาเขี่ยอนกาย” ที่เน้นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและการ ร่วมกันศึกษาบริบทชุมชนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรม อีกทั้งยังได้ ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การสืบทอดข้อมูลจากกลยุทธ์ “ปูสอนหลาน” อันเป็นกลยุทธ์การสืบทอดวัฒนธรรม แบบดั้งเดิม มาเป็นกลยุทธ์ “หลานถามปู่” อันแสดงให้เห็นถึงลักษณะกระบวนการทำงานวัฒนธรรม เชิงรุกที่ใช้หลัก “ถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง” ที่เป็นการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การสืบทอดข้อมูลแบบใหม่ โดยการใช่วิธีการสืบค้นข้อมูลด้วยการแบ่งกลุ่มเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มวัฒนธรรม ไท-ยวน ออกเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 5 คน เพื่อลงพื้นที่เพื่อไปสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านและ ผู้ใหญ่ในชุมชน ตามที่คณะทำงานมอบหมายหัวข้อตามความถนัดของเยาวชนแต่ละกลุ่ม ได้แก่ พิธี ดักพลีกรรม ประเพณีการเล่นและการแสดง ประโยชน์ของการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก ความเชื่อ เกี่ยวกับน้ำ การแต่งกายและอาหาร ความสัมพันธ์ของคนไท-ยวนกับแม่น้ำป่าสัก ประวัติความเป็นมา ของคนไท-ยวน แผนที่ตำบลต้นตาลของหมู่บ้านที่ติดกับแม่น้ำป่าสัก ปัญหาของแม่น้ำป่าสัก การ แก้ปัญหาของแม่น้ำ

“...ก็แบ่งหัวข้อให้ว่าใครรับผิดชอบส่วนไหน โดยดูพื้นฐานของแต่ละคน อย่างกลุ่มรักษ์ป่าสักก็ จะได้หัวข้อเกี่ยวกับแม่น้ำ ก็เห็นด้วยเพราะมันตรงกับพื้นฐานเรา พอได้หัวข้อก็ไปหาผู้ใหญ่ที่รู้ คนแก่ ตามบ้าน เดินไปหาตามบ้านแล้วก็ถามว่าเมื่อก่อนกับปัจจุบันมันแตกต่างกันอย่างไร เกี่ยวกับแม่น้ำคะ ...”

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

กิจกรรม “หลานถามปู่” เป็นการเสริมความเข้มแข็งให้แก่ลำดับของต้นไม้แห่งคุณค่า ซึ่งเป็น หนึ่งในกลยุทธ์การทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก กล่าวคือ เป็นกิจกรรมที่มีการดึงความรู้เฉพาะทาง (Tacit knowledge) จากปราชญ์ชาวบ้านและผู้ใหญ่ในชุมชน ให้กลายเป็นความรู้ของชุมชนร่วมกัน (Explicit Knowledge)

โดยคุณพินิตาช่วยขยายความให้ผู้วิจัยฟังเพิ่มเติมว่า หลังจากที่เยาวชนทั้ง 2 กลุ่ม ลงพื้นที่ เพื่อสืบค้นข้อมูลดังกล่าวแล้ว จะนำมาถ่ายทอดแลกเปลี่ยนในการเข้าค่ายเยาวชนและนำมาจัด นิทรรศการเพื่อคืนความรู้สู่ชุมชนในวันกิจกรรมลานคนยวนจวนอ๊กน้ำ

“...เราก็นำปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้ใหญ่ ที่ทราบข้อมูล ที่มีความรู้ในเรื่องวิถีชีวิตไท-ยวน ภาษา การดำรงชีวิตในน้ำ ที่เค้าเคยใช้น้ำ เคยค้าขาย เช่น ลุงจิบ อาจารย์ทรงชัย วรรณกุล ให้เค้ามา

เล่าประวัติชีวิตในวันที่เราจัดเวทีสืบค้น...หลังจากจบกิจกรรมนี้ เราก็ให้เยาวชนลงพื้นที่ไปถามปราชญ์ และชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ไปถามเรื่องการใช้ภาษา การพายเรือ ฯลฯ เด็กๆ ก็จะไปสัมภาษณ์แล้วก็สรุป ค้นให้ชุมชนในวันสุดท้าย..."

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

จากการศึกษาเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า ผลจากกิจกรรมนี้ ได้แก่

1. เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ประชาชนผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข และความเป็นมาของโครงการ
2. เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ประชาชนผู้เข้าร่วมกิจกรรม เกิดความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ และเห็นความสำคัญของลุ่มน้ำ
3. กลุ่มเป้าหมายมีความสนใจในกิจกรรมนี้อย่างดียิ่ง โดยจะเห็นได้ว่าได้ให้ความร่วมมือและมีความสุขในการทำกิจกรรม

นอกจากนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การให้เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนลงพื้นที่เพื่อสอบถามข้อมูลตามหัวข้อที่ได้รับ ถือเป็นการใช้การสื่อสารเพื่อการสร้างความรู้ โดยการใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้ระหว่างเยาวชนและปราชญ์ชาวบ้านรวมถึงผู้ใหญ่ในชุมชน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างปราชญ์ชาวบ้านรวมถึงผู้ใหญ่ในชุมชนกับเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน ทั้งยังทำให้เยาวชนทั้ง 2 กลุ่ม ได้ความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตในอดีตของตนอันแสดงถึงอัตลักษณ์ตัวตนของชาวไท-ยวน รวมถึงได้รับทราบถึงปัญหาและการแก้ปัญหาของแม่น้ำป่าสัก อันเป็นการต่อยอดอัตลักษณ์ตัวตนของชาติพันธุ์และสร้างความตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำป่าสักซึ่งเป็นทรัพยากรของตนให้แก่เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน และยังพัฒนาบทบาทของเยาวชนทั้ง 2 กลุ่มไปเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในประเด็นดังกล่าวแก่บุคคลภายในและภายนอกที่เข้าร่วมกิจกรรมลานคนยวนจวนอีกน้ำ

“...การที่เยาวชนลงพื้นที่ไปถามผู้ใหญ่เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นในชุมชน เหมือนกับว่าเป็นกันเอง เด็กให้ความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ ซึ่งในอดีตอาจจะไม่ค่อยได้มีความสัมพันธ์ตรงนี้เกิดขึ้น เกิดผู้ถ่ายทอด ผู้สืบทอด...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

นอกจากนี้ยังพบว่ากิจกรรมนี้ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ การเห็นคุณค่าในตัวเองของผู้สูงอายุ อันแสดงให้เห็นถึงการสื่อสารเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ดังคำบอกเล่าของคุณพนิดาว่า

“...ผลที่ได้จากเท่าที่ฟังผู้ใหญ่มีความสุข เพราะไม่เคยมีเวทีให้เค้าเล่าให้เยาวชนฟัง...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

● กิจกรรมที่ 4 เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสักและร่วมกันวางแผน แก้ไขปัญหา

จัดขึ้นวันเดียวกับเวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสักคือวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2549 ณ ศาลาเอนกประสงค์วัดต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 60 คน ได้แก่ เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ผู้นำชุมชน ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง เกษตรกรมีน้ำ กลุ่มรักษ์ป่าสัก

กิจกรรมนี้เป็นเสมือนพื้นที่สาธารณะให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ระดมความคิดในเรื่องของปัญหา และผลกระทบที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่เกิดจากลุ่มน้ำป่าสัก รวมถึงการนำเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยให้กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการใช้น้ำโดยตรง ทั้งยังเป็นกลุ่มที่ถูกมองว่ามีส่วนทำให้เกิดปัญหาแม่น้ำเน่าเสียมาพูดถึงวิธีการเลี้ยงปลาและการอนุรักษ์แม่น้ำ เพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างคนในชุมชน

“...ก็คือให้กลุ่มเลี้ยงปลากระชังมาพูดว่าเค้าทำไม่ต้องเลี้ยง และวิธีการเลี้ยงของเค้ามีวิธีการอนุรักษ์ลุ่มน้ำอย่างไร ผลจากกิจกรรมนี้คือ กลุ่มคนที่ไม่ได้รับผลกระทบมากขนาดกลุ่มเลี้ยงปลากระชังก็มาฟัง แล้วรู้ว่ากลุ่มเลี้ยงปลากระชังมีแนวทางแก้ไข ไม่ได้เลี้ยงไปโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบ...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

และจากการศึกษาเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า หลังจากจบกิจกรรมนี้ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มต่างๆ มีความตื่นตัวในการหาแนวทางการอนุรักษ์มากขึ้น ดังนี้

- กลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชัง : เสนอแนวทางให้บ้านที่อยู่ริมน้ำช่วยกันการอนุรักษ์ฝั่งน้ำหน้าบ้านของตนโดยการปลูกต้นเฟืองฟ้าริมน้ำ
- กลุ่มชาวบ้าน ได้แก่ ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ ผู้นำชุมชน และกลุ่มรักษ์ป่าสัก: เสนอให้หาเครือข่ายมาช่วยกันอนุรักษ์ลำน้ำ และใช้สื่อพื้นบ้านของชุมชนในการอนุรักษ์ลำน้ำ
- กลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน : เสนอให้ช่วยกันดูแลแม่น้ำ โดยใช้การประชุมสัมพันธ์ผ่านการเคาะประตูหน้าบ้าน ช่วยกันทำความสะอาดแม่น้ำเป็นระยะๆ ใช้ดนตรีเป็นสื่อในการอนุรักษ์ลุ่มน้ำ ใช้วัฒนธรรมไท-ยวนเป็นสื่อในการอนุรักษ์ลำน้ำ

นอกจากนี้คำบอกเล่าของนางสาวสุนันท์ เหล่าทอง เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ยังแสดงให้เห็นถึงการตื่นตัวในการพร้อมที่จะให้ความร่วมมือแก้ไขปัญหานี้ว่า

“...ได้รู้ว่าคนที่อยู่ริมน้ำมีปัญหาอย่างไร แล้วมันเกิดจากอะไร ได้รู้ปัญหาของเค้าตรงนั้น เผื่อมีอะไรเราก็จะได้ร่วมกับทางหมู่บ้านแก้ไขได้...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

อีกทั้งการเปิดโอกาสให้ผู้เลี้ยงปลาในกระชังได้พูดถึงวิธีการเลี้ยงปลาและการอนุรักษ์แม่น้ำ ยังเป็นการสร้างความเข้าใจระหว่างคนในชุมชนอีกด้วย

“...คนก็รู้ว่าคนเลี้ยงปลาในกระชังไม่ได้เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้แม่น้ำเน่าเสีย ก็สงสารเค้าที่เค้าต้องสูญเสียรายได้เป็นแสน...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : แกนนำชุมชน, สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2551)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า กิจกรรมนี้แสดงให้เห็นถึงการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ให้แก่ชุมชน ตามหลักกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงในบทที่ 2 ซึ่งแต่เดิมชุมชนแห่งนี้ยังไม่เคยมีเวทีใดเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้ร่วมพูดคุยถึงปัญหาแม่น้ำเน่าเสียที่เกิดขึ้นในชุมชน ในประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุ ผลกระทบ และแนวทางแก้ไข ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่ากิจกรรมนี้เป็นการสื่อสารเพื่อจัดการความขัดแย้ง ที่มุ่งเน้นการสร้าง ความเข้าใจระหว่างคนในชุมชน ซึ่งจะส่งผลดีต่อตัวชุมชนเอง กล่าวคือ เมื่อชุมชนเกิดความรักสามัคคีต่อกันจะส่งผลให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนรวมถึงการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

ไม่เพียงเท่านั้น การที่เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ยังแสดงให้เห็นว่า เยาวชนกลุ่มนี้ได้เริ่มมีการรับรู้เกี่ยวกับน้ำ เช่น สาเหตุที่แม่น้ำเน่าเสีย ผลกระทบ และแนวทางแก้ไข อันเป็นประเด็นความรู้ของกลุ่มรักษ์ป่าสัก อีกทั้งยังร่วมเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา ยังแสดงให้เห็นว่าเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เริ่มมีการไขว้กับเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักแล้ว อันแสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์การไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา

นอกจากนี้ยังพบว่า ข้อเสนอของเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนที่ต้องการใช้ดนตรีเป็นสื่อในการอนุรักษ์แม่น้ำ เช่น มีการแต่งเพลงยังทำให้เกิดกิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก เพื่อใช้ในการให้คนในจังหวัดสระบุรีได้มีจิตสำนึกในการเห็นคุณค่าของแม่น้ำป่าสัก อีกทั้งประเด็นคำถามต่างๆ ในกิจกรรมนี้ อาทิ แนวทางที่ทุกคนจะร่วมกันป้องกันและรักษาแม่น้ำ เยาวชนจะมีส่วนร่วมอย่างไร ทุกฝ่ายจะหนุนเสริมช่วยเหลือกันอย่างไร และข้อค้นพบที่ว่า แม่น้ำป่าสักเกี่ยวข้องกับส่วนอื่นด้วย เช่น โรงงานต่างๆ หมู่บ้านอื่นๆ ทำให้คณะทำงานและทีมงาน สพล. ได้ร่วมกันคิดกิจกรรมเพื่อเป็นการสรุปองค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้จากการทำกิจกรรมคืนสู่ชุมชน ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยน “กิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำ” เป็น “กิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ” โดยภายในงานจะมีพิธีสืบชะตาแม่น้ำและมีการเสนอข้อมูล เช่น วิถีชีวิตชาวไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำป่าสัก ผลกระทบที่เกิดขึ้นและการแก้ไขโดยชาวบ้านที่ร่วมกันทำ และให้เยาวชนเป็นคนเสนอข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมที่ผ่านมา พร้อมทั้งเชิญเจ้าหน้าที่ภาครัฐเข้ามาร่วมงานในครั้งนี้ด้วย (เอกสารสรุปกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ, 2549)

• กิจกรรมที่ 5 กิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก

จากการศึกษารายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า คณะทำงานในชุมชน ได้ใช้เวลาในช่วงวันที่ 1 - 18 เมษายน พ.ศ. 2549 ในการร่วมพูดคุยถึงแนวคิด เนื้อหา และท่วงทำนองเพลง ให้มีความสอดคล้องกับแม่น้ำป่าสักและวัฒนธรรมไท-ยวน และมอบหมายให้อาจารย์ที่สอนรำให้แก่เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนเป็นผู้ประพันธ์เนื้อเพลง และส่งเสริมให้เยาวชนเป็นผู้ประติษฐ์ทำรำประกอบเพลงและถ่ายทอดโดยการให้เยาวชนสอนกันเอง

“...มีอาจารย์มาแต่งเพลงให้ แต่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องคือประติษฐ์ทำรำของเพลงนี้โดยตรง ซึ่งเยาวชนเป็นผู้คิดเอง ลูกพี่อ้วนเป็นคนคิด แล้วใช้ลักษณะเพื่อนสอนเพื่อน...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

และจากการพูดคุยกับนายสรวิชัย พิทยาบุตร เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนผู้คิดทำรำประกอบเพลง พบว่าเยาวชนรู้สึกดีที่ได้มีส่วนร่วมในการประติษฐ์ทำรำ โดยได้ประติษฐ์ทำรำให้มีความสอดคล้องกับเนื้อเพลง

“...ก็รู้สึกดี เพลงเพราะ เนื้อหาเกี่ยวกับแม่น้ำป่าสัก ว่าตอนนี้อ่าเพิ่งทอดทิ้งแม่น้ำป่าสัก ให้ช่วยกันดูแล ทำรำต้องสอดคล้องกับเนื้อเพลง...”

(นายสรวิชัย พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

สำหรับเนื้อหาที่คณะทำงานในชุมชนสอดแทรกในบทเพลงบูชาป่าสัก ได้แก่ คุณค่าของแม่น้ำ ความสัมพันธ์ระหว่างคนไท-ยวนกับสายน้ำ สภาพลำน้ำในอดีตและปัจจุบัน การอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก ในส่วนของท่วงทำนองนั้นได้ใช้ระล้อ ซอ ซึ่งซึ่งเป็นดนตรีของทางเหนือในการบรรเลง และหลังจากที่ได้เพลงบูชาป่าสักเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็ได้นำไปเผยแพร่ครั้งแรกในวันงานรดน้ำดำหัวผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2549 ณ จวนผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี จากนั้นทางชุมชนก็ได้มีการเผยแพร่ผ่านเสียงตามสาย ใช้ประกอบการแสดงบูชาป่าสักในวันงานกิจกรรมลานคนยวน รวมถึงแจกให้บุคคลอื่นๆ ที่เข้าร่วมกิจกรรมลานคนยวนจวนอีกน้ำ และมอบให้กลุ่มรักษ์ป่าสักเพื่อนำไปมอบให้แก่กลุ่มคนอื่นๆ ต่อไป อันเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมไท-ยวนและสร้างกระแสการ

ตระหนักและเห็นคุณค่าของแม่น้ำป่าสักให้บุคคลภายในและภายนอกชุมชนได้รับรู้ และจากการศึกษารายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่าผลจากกิจกรรม มีดังนี้

1. จากการแต่งเพลงบูชาป่าสัก และการแสดงของกลุ่มเยาวชนทำให้เยาวชนในชุมชนมีความภาคภูมิใจที่ได้เกิดในลำน้ำสายนี้
2. เกิดความรัก ความหวงแหน และเกิดจิตสำนึกการรักษาลุ่มน้ำ เผยแพร่ไปยังกลุ่มผู้เฒ่าในชุมชน
3. เกิดความภาคภูมิใจและร่วมกันอนุรักษ์ลุ่มน้ำมากขึ้น
4. การนำเพลงบูชาป่าสักไปเผยแพร่ในวันงานรดน้ำดำหัวผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีเป็นการกระตุ้นให้หน่วยงาน พ่อค้า ประชาชน ในจังหวัดสระบุรีเห็นความสำคัญของลำน้ำวัฒนธรรม และสภาพการณ์ ปัญหาลำน้ำปัจจุบัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่า กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อดนตรีให้แก่คณะทำงานชุมชนและเยาวชน อีกทั้งยังส่งเสริมให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสักและวิถีชีวิตไท-ยวนโดยการช่วยกันประดิษฐ์ทำรำประกอบเพลงและถ่ายทอดโดยการให้เยาวชนสอนกันเอง อันเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของร่วมกัน อีกทั้งยังเป็นการใช้การสื่อสารเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและวัฒนธรรมไท-ยวนผ่านสื่อชุมชนและสื่อบุคคลให้แก่คนในชุมชน อันแสดงให้เห็นถึงการใช้กลยุทธ์ “ถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง” ที่มีการเพิ่มกลยุทธ์แบบใหม่ๆ ของการสืบทอดวัฒนธรรม ที่แต่เดิมมีการถ่ายทอดโดยใช้กลยุทธ์ “ปู่สอนหลาน” และ “ปู่ย่าพาทำ” มาเป็นการร่วมกันแต่งเพลงบูชาป่าสักและประดิษฐ์ทำรำประกอบเพลง อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานความรู้ของกลุ่มรักษ์ป่าสักและกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนในเนื้อเพลง รวมถึงมีการใช้สะล้อ ซอ ซึง เป็นเครื่องดนตรีในการบรรเลง อันแสดงให้เห็นว่าเพลงบูชาป่าสัก เป็นบทเพลงที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสาน(Hybridization)ระหว่างวัฒนธรรม (ดนตรีพื้นบ้านที่ใช้บรรเลง) กับสิ่งแวดล้อม (เนื้อเพลง)

● **กิจกรรมที่ 6 กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก**

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 5-6 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 ณ อุทยานแห่งชาติพระพุทธฉาย อำเภอเมืองจังหวัดสระบุรี มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 60 คน ได้แก่ เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน

ประมาณ 40 คน เยาวชนกลุ่มรักษำป่าสักประมาณ 5 คน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มรักษำป่าสัก ผู้นำสถานศึกษา ครู ผู้นำชุมชน ทีมงาน สพล.

กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำรวมถึงประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตไท-ยวนให้แก่เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนรักษำป่าสัก ที่ได้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ของโครงการฯ โดยภายในกิจกรรมนี้มีการแบ่งกิจกรรมย่อยเป็นกิจกรรมผู้ใหญ่เล่าขานตำนานไท-ยวนกับลุ่มน้ำ กิจกรรมสถานการณ์แม่น้ำป่าสักในปัจจุบัน กิจกรรมฐานการเรียนรู้ ได้แก่ ฐานนักสืบสายน้ำ, ฐานสอนน้องพายเรือ, ฐานภาษาไท-ยวนกับน้ำ, ฐานบายศรี และกิจกรรมการสืบค้นข้อมูล การนำเสนอข้อมูล การแลกเปลี่ยนข้อมูล ได้แก่ ความสัมพันธ์ของคนไท-ยวนกับแม่น้ำป่าสัก, ความเชื่อของแม่น้ำ, แม่น้ำป่าสักในอดีต ซึ่งข้อมูลจากการศึกษารายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี สอดคล้องกับคำบอกเล่าของผู้ประสานงานโครงการว่า

"...เป็นฐานที่เน้นเยาวชน โดยเป็นกลุ่มผู้สืบทอดโดยตรง เข้าค่ายก็จะให้ผู้ใหญ่มาจัดกิจกรรมให้เค้า มีฐานกิจกรรม เช่น ฐานทำบายศรี ฐานพายเรือ ฐานไท-ยวนกับน้ำ เป็นภาษาไท-ยวน ที่ อ.พิเนตรมาพูด มาจัดกิจกรรม แล้วก็กิจกรรมนักสืบสายน้ำ...เป็นกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มแกนนำเยาวชนด้วยกัน ให้เกิดความเข้มแข็งที่ว่ามันเกิดมาแล้วนะ เรามาต่อยอดตรงนี้อีกที แล้วก็กิจกรรมนักสืบสายน้ำ ซึ่งกิจกรรมนี้จะไปเข้มแข็งในกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักเพิ่มขึ้น"

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

จากการศึกษาเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า กิจกรรมนี้มีการใช้การสื่อสารเพื่อสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำและการสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งทางทีมงานได้สอดแทรกประเด็นทั้ง 2 ผ่านกิจกรรมต่างๆ โดยเนื้อหาของแต่ละฐานกิจกรรมนั้นจะมีความเกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กับลุ่มน้ำป่าสัก และยังมีการเชื่อมโยงถึงกิจกรรมการสืบชะตาแม่น้ำที่ทางโครงการฯ จะจัดต่อไป ยังผลให้เยาวชนได้รับความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตไท-ยวนในอดีตที่มีความผูกพันกับแม่น้ำและเห็นคุณค่าของแม่น้ำ ก่อให้เกิดความเข้มแข็งทั้งเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำและความภาคภูมิใจในชนชาติของตน เนื่องจากผลจากการทำกิจกรรมเหล่านี้ได้ถูกนำไปใช้ในงานวันลานคนยวน จวนฮักน้ำ อาทิ ฐานทดลองทำบายศรีสืบชะตาน้ำ ที่ได้นำไปใช้ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ และกิจกรรมการสืบค้นข้อมูล การนำเสนอข้อมูล การแลกเปลี่ยนข้อมูล ซึ่งเป็นกิจกรรมสืบเนื่องจากเวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชน ที่มีการให้เยาวชนกลุ่มรักษำป่าสักและกลุ่มสืบสาน

วัฒนธรรมไท-ยวน ลงพื้นที่ไปสืบค้นข้อมูลตามหัวข้อที่ได้รับ ซึ่งเยาวชนทั้ง 2 กลุ่ม ก็ได้นำมา แลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้ในกิจกรรมนี้ และจะนำไปจัดเป็นนิทรรศการในงานลานคนยวน จวนอึกน้ำ เพื่อถ่ายทอดให้บุคคลทั้งในและนอกชุมชนที่ได้เข้ามาร่วมงาน

ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่ากิจกรรมเข้าค่ายฯ กิจกรรมการเรียนรู้ ฐานภาษาไทย-ยวนกับน้ำและฐาน บายศรี เป็นฐานกิจกรรมที่สอนในเรื่องวัฒนธรรมให้เยาวชนรู้จักสุภาษิต ภาษาไท-ยวน และการทำ บายศรี ในขณะที่ฐานนักสืบสายน้ำ เป็นฐานกิจกรรมแบบสมัยใหม่ที่มีการใช้กระบวนการทาง วิทยาศาสตร์มาสอนเยาวชน แสดงให้เห็นว่ามีการประสาน(Hybridization)ระหว่างวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นโลกสมัยใหม่กับวัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งกิจกรรมนี้ยังเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ให้แก่ ชุมชน อาทิปราชญ์ชาวบ้าน เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนกลุ่มรักษป่าสัก ผู้นำ ชุมชน ได้มีช่วงเวลาในการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยได้ใช้กลยุทธ์การสืบทอดวัฒนธรรม “ปฐมนิเทศ” และ “ปฐมาพาทำ” ผ่านฐานกิจกรรมต่างๆ ในการสืบทอดความรู้ ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึกร่วม การสร้างอัตลักษณ์ร่วม ฯลฯ นอกจากนี้ยังพบว่ามีการสืบทอดวัฒนธรรมแบบใหม่ด้วยการใช้การ แสดงตอนกลางคืนนำเสนอเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างแม่น้ำป่าสักกับชาวไท-ยวน อันแสดงให้เห็น การใช้กลยุทธ์เอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง ตามกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงในบท ที่ 2

ไม่เพียงเท่านั้นการนำเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนรักษป่าสัก เข้ามาทำ กิจกรรมร่วมกัน ยังเป็นการโน้มนำให้เยาวชนทั้ง 2 กลุ่ม ได้เกิดความรู้และจิตสำนึกระหว่างกลุ่ม ให้แก่กันและกัน (Hybridization) เนื่องจากฐานกิจกรรมที่เยาวชนเข้าร่วมนั้นมีทั้งประเด็นทางด้าน วัฒนธรรม เช่น กิจกรรมผู้ใหญ่เล่าขานตำนานไท-ยวนกับลุ่มน้ำ, ฐานภาษาไทย-ยวนกับน้ำ, ฐานบายศรี และประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น กิจกรรมสถานการณ์แม่น้ำป่าสักในปัจจุบัน, ฐานนักสืบสายน้ำ, ฐานสอนน้องพายเรือ นอกจากนี้เยาวชนทั้ง 2 กลุ่มที่ได้แบ่งออกเป็น 10 กลุ่ม ตามหัวข้อที่ได้รับในการ ลงพื้นที่เพื่อสอบถามข้อมูลในกิจกรรมสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวน ยังได้แลกเปลี่ยนความรู้จากข้อมูล ที่ได้รับจากการลงพื้นที่ให้เพื่อนกลุ่มอื่นๆ ฟัง

ข้อมูลข้างต้นสามารถพิสูจน์ได้ว่าการนำวัฒนธรรมสมัยใหม่มาใช้ไม่ได้เลวร้ายเสมอไป เนื่องจากผลจากการนำวัฒนธรรมสมัยใหม่มาใช้จะดีหรือเลวนั้นก็ขึ้นอยู่กับ การเลือกรับและการ นำมาใช้ ซึ่งชุมชนแห่งนี้ก็ได้เลือกรับเรื่องที่ดีของวัฒนธรรมใหม่มาปรับประสาน

ภาพที่ 33-35 ตัวอย่างบอร์ดนิทรรศการในงานวันกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังสังเกตว่ากิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นฐานทำบายศรี ฐานพายเรือ ฐานภาษาไทย-ยวนกับน้ำ และกิจกรรมนักสืบสายน้ำ เป็นกิจกรรมที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชน เนื่องจากเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการนี้เป็นเยาวชน 2 กลุ่มคือ เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งตามปกติแล้ว เยาวชนทั้งสองกลุ่มแม้จะอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันแต่ไม่ค่อยได้พูดกันเท่าไรนัก แต่เมื่อคณะทำงานได้จัดกิจกรรมเข้าค่ายเพื่อให้เยาวชนทั้งสองกลุ่มได้ทำกิจกรรมร่วมกัน และก่อให้เกิดสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน แสดงให้เห็นว่าในกิจกรรมนี้ได้ใช้การสื่อสารเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ ดังคำบอกเล่าของเยาวชนว่า

“...กับเพื่อนๆ กลุ่มวัฒนธรรม เค้าก็ยอมรับเรา แต่ก่อนไม่ยอมรับกัน ไม่คุยกัน แคร้รู้ว่าเป็นเด็กในชุมชนด้วยกัน แต่ไม่พูดกัน...”

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

“...การเข้าค่ายทำให้ได้รู้จักเพื่อนใหม่ ได้แลกเปลี่ยนเพื่อนกัน...”

(เด็กชายนนทวัชร วิเศษ : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2551)

● กิจกรรมที่ 7 กิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2549 มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 100 คน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำชุมชน กลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าสัก กลุ่มรักษ์ป่าสัก ชาวบ้านทั่วไป กลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ ผู้นำสถานศึกษา พระ ครู นอกจากนี้ยังได้มีการเชิญองค์กรภายนอกชุมชนมาร่วมงานด้วย ได้แก่ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทต เจ้าหน้าที่สภาวัฒนธรรมจังหวัด เจ้าหน้าที่อำเภอเสนาให้

กิจกรรมนี้เป็นการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งนอกจากจะมีพิธีสืบชะตาแม่น้ำแล้ว ภายในงานยังมีนิทรรศการซึ่งเป็นผลพวงจากกิจกรรมต่างๆ ที่ผ่านมา อาทิ การแสดงสื่อพื้นบ้าน การจัดนิทรรศการมีชีวิตแสดงผลจากกิจกรรมสืบค้นและเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกของกลุ่มเยาวชน เพื่อสร้างความตระหนักและเห็นคุณค่าของกลุ่มน้ำป่าสัก เพื่อสืบสานวิถีชีวิตวัฒนธรรมไท-ยวน และเพื่อสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสักในอนาคต ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ากิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ เป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ให้แก่ชุมชนได้มีช่วงเวลาในการทำกิจกรรมร่วมกัน อีกทั้งยังเพิ่มกลยุทธ์ในการสืบทอดวัฒนธรรมด้วยการใช้สื่อนิทรรศการเป็นกลยุทธ์ใหม่ เพื่อเผยแพร่ให้คนในและนอกชุมชนได้รู้จักวัฒนธรรมไท-ยวน อันแสดงให้เห็นว่ามีการใช้การสื่อสารเพื่อการแสดงอัตลักษณ์ต่อบุคคลภายนอกชุมชนและการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำ

โดยในที่นี้ผู้วิจัยจะขอเสนอรายละเอียดของพิธีสืบชะตาแม่น้ำในหัวข้อต่อไปเพื่อให้เห็นภาพรวมของพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้น ส่วนรายละเอียดของแต่ละกิจกรรมผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงในส่วน of วัตถุประสงค์ข้อที่ 2

จากการศึกษารูปแบบการดำเนินงานกิจกรรมของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่าชุมชนมีการขับเคลื่อนโครงการด้วยกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ที่มีแนวคิด/องค์ประกอบย่อยที่ทำงานประสานกันเป็นโครงข่าย ดังนี้

1. **ขยับปัญญาก่อน ค่อยย้อนมาเขยื้อนกาย** คือการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและปัจจัยที่เกี่ยวข้องให้ถ่องแท้ โดยพบว่าชุมชนได้ใช้กิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและการร่วมกันศึกษาบริบทชุมชนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันระหว่างคณะผู้ทำงาน และมา

ตอกย้ำความรู้ความเข้าใจในเรื่องสื่อพื้นบ้านให้แก่คนในชุมชนอีกครั้งในกิจกรรมเวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก

2. **การคิดค้นกิจกรรมอย่างมีที่มาที่ไป** กล่าวคือ การคิดกิจกรรมทุกอย่างจะต้องมาจากฐานความรู้ที่ได้มาจาก "งานขยับปัญญา" (การวิจัย) เสียก่อน เช่นเดียวกับคาราวานกิจกรรมที่เกิดขึ้นในโครงการนี้ก็ได้รับการร่วมพูดคุยศึกษาบริบทชุมชนระหว่างคณะทำงาน

3. **หลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม** กระบวนการขั้นตอนการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการวัฒนธรรมนั้น ต้องถือให้เป็นสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นทั้งผู้ก่อกำเนิด เป็นผู้กำลังใช้ และเป็นผู้ที่จะต้องรับผลต่างๆ เป็นผู้ตัดสินใจ โดยพบว่าในขั้นตอนการร่วมกันคิดคาราวานกิจกรรมระหว่างคณะทำงานในพื้นที่ในกิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ทางกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะร่วมกันศึกษาบริบทชุมชนและเสนอความเห็นในการทำกิจกรรมต่างๆ โดยมีคุณพนิดา ศรีธรรมมาเป็นพี่เลี้ยงในการประคับคองทิศทางการจัดกิจกรรมเท่านั้น

4. **การทำกิจกรรมคือการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ ๆ ให้แก่ชุมชน** เมื่อใช้มุมมองของ "กระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม" (Cultural Production) ก็หมายความว่า การผลิตวัฒนธรรมนั้นจะดำเนินการต่อเนื่องไปได้ก็ต่อเมื่อมีเงื่อนไข/ปัจจัยต่างๆ เอื้ออำนวย และหนึ่งในเงื่อนไข/ปัจจัยเหล่านั้นก็คือ การมีพื้นที่สาธารณะของชุมชน ดังเช่นในอดีตนั้น ชุมชนได้เตรียมเงื่อนไขด้านการเปิดพื้นที่สาธารณะเอาไว้ในวาระ โอกาสต่างๆ เช่น ประเพณีการถวายนสลากภัต ประเพณีลอยกระทง การदानขันข้าว ฯลฯ ซึ่งในวาระโอกาสเช่นนั้น จะเป็นช่วงเวลาที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันของคนส่วนใหญ่ของชุมชนเพื่อสืบทอดความรู้ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึกร่วม การสร้างอัตลักษณ์ร่วม การให้หลักประกันทางจิตใจ ฯลฯ ตามหลักการเรื่องบทบาทหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะ

เช่นเดียวกับโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ที่มีการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ให้แก่ชุมชน ดังนี้

- **กิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไท่น การแสดงละคร หอ ซอ** ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่คนในชุมชนทั้งเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก เยาวชนกลุ่มวัฒนธรรม

ไท-ยวน กลุ่มรำโทน ประชาชนชาวบ้าน ได้ร่วมกันจัดกิจกรรมแสดงศิลปวัฒนธรรมของตนให้คนภายนอกชุมชนได้รับรู้

- **กิจกรรมเวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา** เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้ร่วมพูดคุยถึงปัญหาแม่น้ำเน่าเสียที่เกิดขึ้นในชุมชน ในประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุ ผลกระทบ และแนวทางแก้ไข โดยพบว่าก่อนการดำเนินกิจกรรมนี้ ทางชุมชนยังไม่เคยมีเวทีในการพูดคุยในประเด็นเหล่านี้มาก่อน

- **กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก** เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เยาวชน ประชาชนชาวบ้าน และผู้ใหญ่ในชุมชนได้มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกันในแต่ละฐานกิจกรรม ในการสืบทอดความรู้ ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึกร่วม การสร้างอัตลักษณ์ร่วม

- **กิจกรรมลานคนยวน จวนชักน้ำ** เป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ให้แก่ชุมชนได้มีช่วงเวลาในการทำกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนร่วมกัน อาทิ การเตรียมกระทงเพื่อขอขมาแม่น้ำก็ได้เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน และกลุ่มผู้ปกครอง ช่วยกันจัดเตรียม การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านไท-ยวนก็เป็นการแสดงของกลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักที่ได้เข้าร่วมกับกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน การจัดบอรรถนิทรรศการก็เกิดจากการจัดเตรียมของเยาวชนรักษ์ป่าสักและเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน รวมถึงอาหารและของว่างก็ได้ผู้ปกครองของเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมเป็นผู้จัดเตรียม อีกทั้งกิจกรรมลานคนยวน จวนชักน้ำยังเป็นพื้นที่ในการเผยแพร่ประเด็นด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้คนนอกชุมชนได้รับรู้อีกด้วย

5. **การใช้กลยุทธ์ "ถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง"** คือการเสริมเพิ่มกลยุทธ์แบบใหม่ๆ ของการสืบทอดวัฒนธรรม แต่เดิมนั้น กลยุทธ์ที่ชุมชนใช้ในการสืบทอดวัฒนธรรมมี 2 กลยุทธ์ใหญ่ คือ กลยุทธ์ปูสอนหลาน เน้นการใช้วัจนภาษาเป็นเครื่องมือถ่ายทอด ได้แก่ เวทีเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก กลยุทธ์ปู่ย่าพาทำ เน้นการลงมือปฏิบัติ ได้แก่ กิจกรรมผู้ใหญ่สอนเยาวชนรำโทน ที่ปรากฏในกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำโทน การแสดงละคร หอ ซึ่งกับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก และฐานกิจกรรมการทำบายศรี พายเรือ ที่ปรากฏในกิจกรรมเวทีเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก นอกจากนี้

ยังพบว่าโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี มีการเพิ่มกลยุทธ์ในการสืบทอดวัฒนธรรมแบบใหม่ ดังนี้

- เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก ก็ได้ใช้กลวิธีการสืบค้นข้อมูลด้วยการให้เยาวชนลงพื้นที่เพื่อไปสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน กลายเป็นกลยุทธ์ “หลานถามปู่”
- เวทีการแสดงเพลงบูชาป่าสัก ที่คณะทำงานและเยาวชนได้ร่วมกันแต่งเพลงบูชาป่าสัก และประดิษฐ์ทำรำประกอบเพลง จนเกิดเป็นเพลงบูชาป่าสักที่มีท่วงทำนองการบรรเลงเพลงด้วยเครื่องดนตรีสะล้อ ซอ ซึง และนำไปเผยแพร่ให้คนในและนอกชุมชนได้รับรู้ กลายเป็นกลยุทธ์ “หลานทำเอง”
- กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก มีการใช้สื่อการแสดงในการบอกเล่าความสัมพันธ์ระหว่างแม่น้ำป่าสักกับชาวไท-ยวนให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับรู้
- กิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ในกิจกรรมนี้มีการเพิ่มกลยุทธ์ในการสืบทอดวัฒนธรรมด้วยการใช้สื่อนิทรรศการและสื่อการแสดง อาทิ การแสดงเพลงบูชาป่าสัก การรำไทน สะล้อ ซอ ซึง การตีกลองสะบัดชัย เป็นกลยุทธ์ใหม่ เพื่อเผยแพร่ให้คนในและนอกชุมชนได้รู้จักวัฒนธรรมไท-ยวน ได้แก่ เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก แกนนำชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มรักษ์ป่าสัก ผู้นำสถานศึกษา พระ ครู สภาวัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล ต้นตาล-พระยาทต นายอำเภอ

6. แนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของชุมชน” ความหมายของแนวคิดนี้ หมายความว่า วัฒนธรรมนั้นเป็นสมบัติร่วมของคนทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะชนชั้น รวมทั้งเป็นสมบัติที่เป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันและในอนาคต การยึดกุมแนวคิดนี้มีนัยยะตามมาในเรื่องการออกแบบกิจกรรมที่จะต้องเปิดพื้นที่ให้คนทุกกลุ่ม/ทุกเพศ/ทุกวัย/ทุกรุ่น ในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม

โดยพบว่ากิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไทน การแสดงสะล้อ ซอ ซึง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการทำงานด้วยกลุ่มคนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน กลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าสัก และกลุ่มผู้ใหญ่ที่มีความสามารถในการรำไทน เป็นผู้แสดงศิลปะวัฒนธรรมไท-ยวน กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้จัดเตรียมอาหาร คุณกฤษณา พิทยานุตร แกนนำชุมชน

และเป็นคณะผู้ทำงาน ทำหน้าที่จัดเตรียมการแสดงในวันงาน ทั้งยังเป็นผู้ประสานงานกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชนและประสานงานกับคุณพนิดา ศิริธรรมมา ผู้ประสานงานโครงการ เป็นต้น

เช่นเดียวกับกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ที่เกิดการรวมตัวของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น กลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าสักและเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ร่วมกันทำกระทง เพื่อใช้ขอขมาพระแม่คงคาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำและช่วยกันทำบอर्डนิตรรศการ นอกจากนี้ยังพบว่า เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนบางส่วนก็เป็นผู้แสดงศิลปวัฒนธรรมในวันงาน และเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักบางส่วนก็เป็นผู้นำเสนอบอर्डนิตรรศการภายในงาน กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้เตรียมอาหารและทำกระทงร่วมกับเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนรักษ์ป่าสัก กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านมาร่วมในกิจกรรม อาทิ นายพิเนตร น้อยพุทธา เป็นผู้ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ กลุ่มรำโทนก็มาร่วมแสดงรำโทน หน่วยงานภายนอกชุมชน อาทิ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทต เจ้าหน้าที่สภาวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี นายอำเภอ รวมถึงคนในชุมชนได้เข้าร่วมงานกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ

การรวมตัวของกลุ่มต่างๆ ในกิจกรรมทั้ง 2 นี้แสดงให้เห็นถึงการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ ให้แก่ชุมชน ที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว ก็สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดนี้ นอกจากนี้ในเวทีการแต่งเพลงบูชาป่าสักที่คณะทำงานและเยาวชนได้ร่วมกันแต่งเพลงบูชาป่าสักและประดิษฐ์ทำรำประกอบเพลงยังเป็นการสร้างความรู้สึกลงใจในการเป็นเจ้าของร่วมกันอีกด้วย

7. การใช้กลยุทธ์ “ไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา” (Hybridization) ระบบวัฒนธรรมของชุมชนหรือสังคมที่มีความยั่งยืนนั้นจะเป็นระบบเปิด (open system) อยู่เสมอ กล่าวคือ มีการพบปะแลกเปลี่ยนกับระบบวัฒนธรรมจากภายนอกอยู่เสมอ กล่าวคือ มีรับทั้งวัฒนธรรมใหม่และเก่าเข้าไว้ด้วยกัน แต่ในแบบแผนนี้มีการดัดแปลง ดัดทอน เพิ่มเติมวัฒนธรรมทั้ง 2 เพื่อให้สามารถเข้ามาไขว้รวมกันให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้

เมื่อนำกลยุทธ์นี้มาทาบวัดกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำแล้วพบว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นไปตามแบบแผนการปรับประสาน (Hybridization) กล่าวคือ แต่เดิมสื่อพิธีสืบชะตาแม่น้ำจะมีรูปแบบการประกอบพิธีด้วยพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ และการแสดงตนเพื่อขอขมา แต่ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำของชาวไท-ยวนในปี พ.ศ. 2549 นี้มีการนำกระบวนการเชิกรุกมาปรับประยุกต์ใช้กับสื่อพิธีกรรมด้วยการจัดให้มีกิจกรรม

ทั้ง 6 กิจกรรม และขยายผลเป็นสื่อการแสดงและสื่อนิทรรศการที่มีในงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งเป็นการเพิ่มวัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านของตน รวมทั้งเป็นการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของในวัฒนธรรมไท-ยวนและแม่น้ำป่าสักร่วมกันอีกด้วย

ไม่เพียงแต่จะเป็นการไขว้ทางด้านรูปแบบพิธีกรรมเท่านั้น แต่ผู้วิจัยยังพบว่าในแต่ละกิจกรรมได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้และจิตสำนึกระหว่างเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน อันแสดงออกถึงการใช้กลยุทธ์การไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา ที่เยาวชนทั้ง 2 กลุ่มต่างเปิดรับความรู้ของอีกกลุ่มผ่านการทำคาราวานกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เยาวชนทั้ง 2 กลุ่มมีความรู้และจิตสำนึกทั้งในด้านวัฒนธรรมไท-ยวนและด้านการอนุรักษ์แม่น้ำมากขึ้น ดังนี้

- กิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการรำไทน การแสดงละคร หอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก ที่มีกิจกรรมผู้ใหญ่สอนเยาวชนรักษ์ป่าสักและเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนรำไทนและสื่อพื้นบ้านอื่นๆ พบว่า การที่เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักได้เข้ามาร่วมฝึกซ้อมการรำไทน ซึ่งถือเป็นกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่าเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักได้เริ่มเข้ามาเรียนรู้ประเด็นทางด้านการสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งเป็นประเด็นของกลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน จึงถือได้ว่า กิจกรรมนี้มีการใช้กลยุทธ์การไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา

- เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา เป็นกิจกรรมที่เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีการพูดคุยเกี่ยวกับสาเหตุที่แม่น้ำเน่าเสีย ผลกระทบจากแม่น้ำเน่าเสีย และแนวทางแก้ไข อีกทั้งยังร่วมเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหายัง อันแสดงให้เห็นว่าเยาวชนกลุ่มนี้ได้เริ่มมีการรับความรู้เกี่ยวกับน้ำอันเป็นประเด็นความรู้ของกลุ่มรักษ์ป่าสัก แสดงให้เห็นว่าเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เริ่มมีการไขว้กับเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักแล้ว

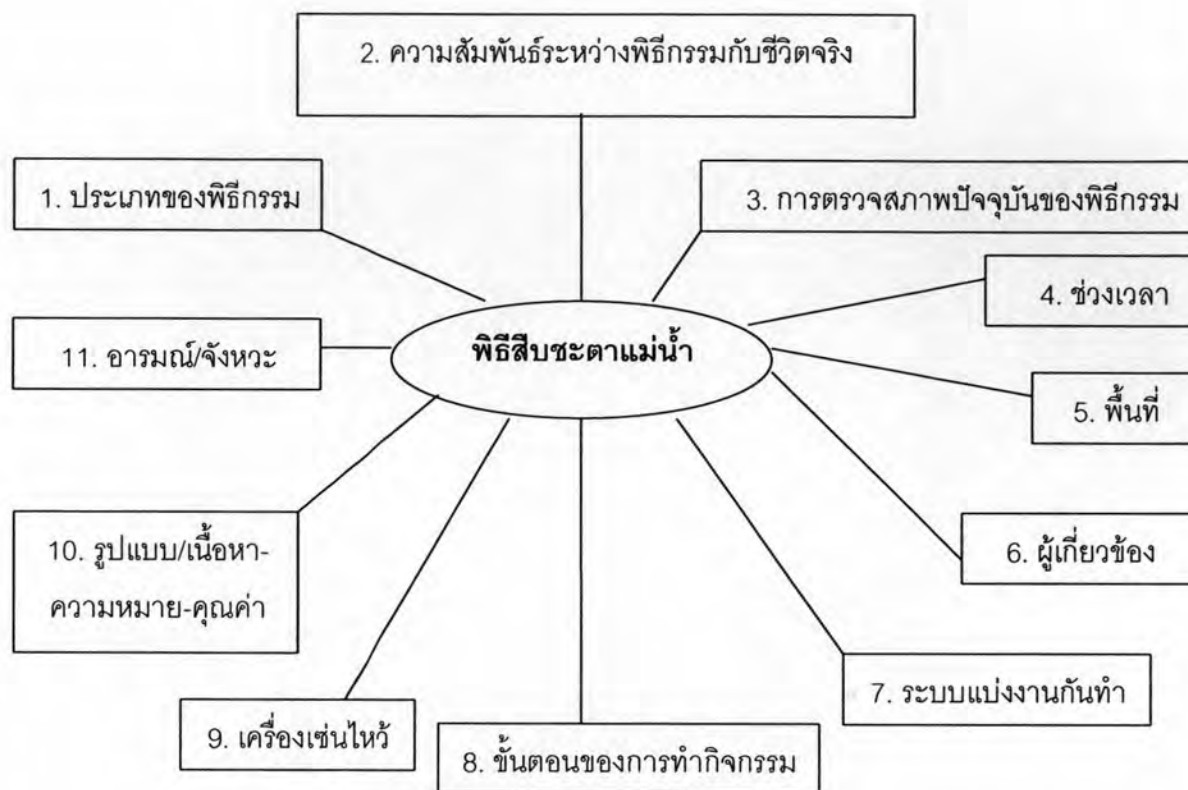
- กิจกรรมแต่งเพลงบูชาป่าสัก แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานความรู้ของกลุ่มรักษ์ป่าสักและกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนในเนื้อเพลง รวมถึงมีการใช้ละคร หอ ซึ่ง เป็นเครื่องดนตรีในการบรรเลง อันแสดงให้เห็นว่าเพลงบูชาป่าสัก เป็นบทเพลงที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อม (Hybridization)

- กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก ที่ได้สร้างกิจกรรมเพื่อนำให้เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักได้เกิดความรู้อะไรและจิตสำนึกระหว่างกลุ่มให้แกกันและกัน (Hybridization) เนื่องจากฐานกิจกรรมที่เยาวชนเข้าร่วมนั้นมีทั้งประเด็นทางด้านวัฒนธรรม เช่น กิจกรรมผู้ใหญเล่าขานตำนานไท-ยวนกับลุ่มน้ำ, ฐานภาษาไทย-ยวนกับน้ำ, ฐานบายศรี และประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น กิจกรรมสถานการณ์แม่น้ำป่าสักในปัจจุบัน, ฐานนักสืบสายน้ำ, ฐานสอนน้องพายเรือ นอกจากนี้เยาวชนทั้ง 2 กลุ่มที่ได้แบ่งออกเป็น 10 กลุ่ม ตามหัวข้อที่ได้รับในการลงพื้นที่เพื่อสอบถามข้อมูลในกิจกรรมสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวน ยังได้แลกเปลี่ยนความรู้จากข้อมูลที่ได้รับจากการลงพื้นที่ให้เพื่อนกลุ่มอื่นๆ ฟัง

หลักการดำเนินงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่ปรากฏในคาราวานกิจกรรมนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐมน บัวพรหมมี ที่ศึกษาเรื่อง "การใช้สื่อพิธีกรรมแซงเซนามเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีชาวไทใต้ บ้านโพนจาน อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม" ที่พบว่าชุมชนได้ใช้กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกในการฟื้นฟูรูปแบบและคุณค่า/ความหมาย ได้แก่ หลักสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม หลักขยับปัญญาก่อน ค่อยย้อนมาเขยื้อนกาย และการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ การเปิดพื้นที่สาธารณะซึ่งสามารถตีความได้ว่า ในการใช้สื่อพิธีกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้นๆ จำเป็นต้องมีกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อให้การพัฒนาขับเคลื่อนไปได้

2.3.2 คุณลักษณะของพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี 2549

พิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 จัดขึ้นโดยคนในชุมชนบ้านต้นตาลที่เข้าร่วมโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข โดยมีคุณพนิดา ศรีธรรมมา นักวิชาการวัฒนธรรม กลุ่มอำนวยการและแผน และกลุ่มวัฒนธรรมประจำอำเภอ เป็นผู้ประสานงานโครงการ และสำหรับกิจกรรมพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี 2549 นี้ ผู้วิจัยนำเสนอโดยการใช้คุณลักษณะของสื่อพิธีกรรมที่ปรากฏในทฤษฎีหน้าที่นิยมของสื่อพื้นบ้าน มาช่วยอธิบาย ดังนี้

ภาพที่ 36 แผนภาพแสดงคุณลักษณะของสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ

2.3.2.1 ประเภทของพิธีกรรม

สามารถแบ่งโดยยึดลักษณะของเนื้อหาได้ ดังนี้

- พิธีกรรมแบบเต็มตัว เช่น โครงการที่ทำงานกับสื่อพิธีกรรมจริงๆ เช่น เทศน์มหาชาติ พิธีกินหมูล้างดิน พิธีแข่งชะนาม เป็นต้น
- พิธีกรรมแบบครึ่งตัว เช่น โครงการที่ทำงานกับสื่อการแสดง การละเล่นพื้นถิ่น (เท่งตุ๊ก ตีโพน ค่าวขอ โปงกลาง ซี่ละ ฯลฯ) หรือสื่อวัตถุ (सानหมวกกุยไฉ้ย แกะหนังตะลุง ฯลฯ) แต่ทว่าในช่วงหนึ่งหรือส่วนเสี้ยวหนึ่งของโครงการ ก็จะมีบทบาทของพิธีกรรม เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เช่น การไหว้ครู/ครอบครูในสื่อการแสดง การเอาสื่อวัตถุมาใช้ในพิธีกรรม เช่น การทำพิธีเกี่ยวกับตัวหนังตะลุง

สำหรับการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 ถือเป็นพิธีกรรมแบบเต็มตัว เนื่องจากเป็นโครงการที่การทำงานกับสื่อพิธีกรรมเป็นหลัก แม้ภายในงานจะมีการแสดงศิลปวัฒนธรรมของชาวไทย-

ยวน อาทิ การแสดงฟ้อนบูชาป่าสัก การรำไท่น การตีกลองสะบัดชัย รวมถึงมีบอร์ดนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิตในอดีตที่ผูกพันกับลุ่มน้ำ ศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาวไท-ยวน ฉะนั้นจากกล่าวได้ว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมแบบเต็มตัวที่มีการใช้สื่อพิธีกรรมเป็นหลัก และมีสื่อการแสดง สื่อนิทรรศการ และสื่อกิจกรรมต่างๆ เป็นส่วนเสริม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดงานคือเพื่อเป็นการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน

2.3.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับชีวิตจริง

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีบ้านสองชั้น ในการเปรียบเทียบบริบทแวดล้อมเป็นบ้านชั้นล่าง ส่วนพิธีกรรมเป็นบ้านชั้นบน โดยมีบันไดสองข้างต่อเชื่อม โดยข้างหนึ่งเป็นบันไดขาลง อีกข้างเป็นบันไดขาขึ้น จะสามารถอธิบายได้ ดังนี้

- บันไดขาขึ้น อธิบายว่า พิธีกรรมเป็นภาพสะท้อนให้เห็นบริบท/สภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของชุมชนนั้นเสมอ เช่นเดียวกับชุมชนไท-ยวนแห่งบ้านต้นตาลที่มีสภาพภูมิประเทศมีแม่น้ำป่าสักอยู่ทางทิศใต้ของชุมชน ฉะนั้นคนในชุมชนในอดีตจึงมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับแม่น้ำป่าสัก ไม่ว่าจะใช้ในชีวิตประจำวัน ใช้ประกอบอาชีพ ใช้ในการคมนาคม แต่ในปัจจุบันสถานการณ์ได้เปลี่ยนไปอันเนื่องมาจากความเจริญที่เข้าสู่ชุมชนส่งผลให้ชุมชนห่างเหินจากแม่น้ำและไม่ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ ทำให้ชุมชนขาดจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของร่วมกัน แม่น้ำป่าสักจึงไม่ได้รับการเหลียวแลและเกิดปัญหาในที่สุด

- บันไดขาลง อธิบายว่า หลังจากที่ได้อธิบายหรือสืบทอด หรือส่งเสริมการทำพิธีกรรมนั้นๆ แล้ว บรรดาคุณค่า/เนื้อหา/ความหมายที่อยู่ในพิธีกรรมนั้นได้ไหลไปสู่ชีวิตประจำวันหรือไม่ ซึ่งหลังจากจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน พบว่าคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเยาวชนหรือผู้ใหญ่ต่างก็เกิดความตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำและหันมาดูแลแม่น้ำกันมากขึ้น

“...ถ้าเดินไปเจอคนอื่นทิ้งขยะลงแม่น้ำก็จะไปเตือน ไม่ให้ทิ้ง...”

(นายสรวิชัย พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,

สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“ผลจากการทำสิ่งนี้ ทำให้ชาวบ้านกลุ่มใหญ่ เริ่มหวนกลับมาคิดถึงผลได้ผลเสียของแม่น้ำป่าสัก ชะยะจึงไม่ค่อยมี และสิ่งที่สำคัญก็คือ คนกลุ่มนี้เป็นคนคอยเฝ้าระวังให้ด้วย”

(นายทิสปาโมทย์ ปรีชากิจ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

อีกทั้งวัฒนธรรมพื้นบ้านไท-ยวนก็ได้รับการสืบสานจากเยาวชนรุ่นหลัง

“...ตอนแรกสื่อพื้นบ้านมีคนแก่รำไทน์ แม่จะเป็นนักกลอง ลูกจิบเป็นคนรำ คนรุ่นอายุ 70 กว่า ทั้งนั้น ...เด็กกลุ่มนี้ช่วงที่มีโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบยังรำไม่เป็น ยังกลัวๆ กล้าๆ แต่ตอนนี้เก่งแล้วเป็นมืออาชีพ...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

2.3.2.3 การตรวจสอบสภาพปัจจุบันของพิธีกรรม

พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำจัดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2533 ที่จังหวัดพะเยา โดยพระครูมานัสสีพิทักษ์ เจ้าคณะอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ต่อมา พระครูพิทักษ์นันทคุณ ซึ่งเป็นประธานมูลนิธิยกเมืองน่านได้มีโอกาสเรียนรู้งานการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแม่ใจจากพระครูมานัสสีพิทักษ์ จึงนำเอาพิธีเหล่านี้ไปสืบชะตาแม่น้ำน่านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา และสำหรับพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่ปรากฏในชุมชนไท-ยวนพบว่าเริ่มจัดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2544 โดยกลุ่มรักษ์ป่าสัก ที่ได้นำต้นแบบมาจากทางจังหวัดน่าน

“...ทางกลุ่มไม่ได้เน้นทำตามวัฒนธรรม ไม่มีรูปแบบทางวัฒนธรรมดั้งเดิมว่าจะต้องเป็นของไท-ยวนหรือของใคร มันไม่ใช่ประเพณีนิยม แต่ไปเห็นที่น่านเค้าทำกัน เราก็เอามา...”

(นางสาวศิวพร บุตรขนิษฐ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นเรื่องที่ดี ภาคเหนือเค้าทำแล้วได้ผลพอสมควร เป็นพิธีที่เราเอามาทำเป็นกุศโลบาย เพื่อให้คนมีส่วนร่วม...”

(นายทิสปาโมทย์ ปรีชากิจ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมใหม่ที่ชุมชนไท-ยวนเพิ่งจะได้เคยรู้จัก และได้มีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ดังเช่นการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำของกลุ่มรักษ์ป่าสักที่เห็นว่าพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำไม่ใช่ประเพณีนิยมที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แต่เป็นการนำมาเพื่อใช้เป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์แม่น้ำ ฉะนั้นทางกลุ่มรักษ์ป่าสักจึงเพียง

นำรูปแบบการประกอบพิธีมาเท่านั้นและมีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนตามความเหมาะสมเช่น ขั้นตอนการแสดงตนเพื่อขอขมาพระแม่คงคาในปี พ.ศ. 2547 ณ วัดสมุหประดิษฐาราม ใช้การปักธูปลงบนหยวกกล้วยรีมน้ำ ครั้นถึงปี พ.ศ. 2548 ใช้การลอยกระทงเป็นสื่อในการขอขมา

“...พอมาจัดครั้งหลังสุดที่ต้นตาล เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2548 เราใช้พิธีขอขมาแม่น้ำแล้วก็มี การรำบูชาป่าสัก และใช้คำปฏิญาณร่วมกัน 9 จังหวัด แทนคำกล่าวปฏิญาณ คำกล่าวเข้าสู่พิธีสืบชะตาแม่น้ำ จะปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์หรือพื้นที่ ไม่กำหนดตายตัว ตอนที่เรามาทำที่วัดสมุหฯ เราทำเฉพาะสระบุรี เราก็กล่าวแต่ของเรา จากนั้นก็จัดรูปคนละดอกลงไปแม่น้ำ โดยปักที่หยวกกล้วยรีมน้ำที่เตรียมไว้ให้ แต่พอทำที่ต้นตาลก็ปรับเปลี่ยนเป็นการลอยกระทงแทน...”

(นางสาวศิวพร บุตรขนิษฐ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

ในขณะที่การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนจากการใช้เครื่องเซ่นไหว้เป็นกระทงบายศรีเนื่องจากในช่วงนั้นทางชุมชนเกิดปัญหาเรื่องน้ำท่วมจึงไม่สะดวกในการจัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้

“...น้ำท่วมสูงขึ้นไปถึงลานกิจกรรม อ.พิเนตร จึงบอกว่าทำแค่นี้ก็ได้...”

(นางกฤษณา พิตยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมที่มีการปรับเปลี่ยนวัน เวลา รูปแบบ และขั้นตอนไปตามสถานการณ์ตามความเหมาะสม แสดงให้เห็นถึงลักษณะของพิธีกรรมประดิษฐ์ใหม่ที่ไม่มี ความเข้มงวดในกรรมวิธี กล่าวคือ ผู้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสามารถการปรับเปลี่ยนและการลดทอนขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและองค์ประกอบของพิธีกรรมออกไปได้ตลอดเวลา ทำให้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำขาดความศักดิ์สิทธิ์ที่จะทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่าสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับพิธีกรรมลอยกระทงที่ต้องจัดขึ้นในทุกวันเพ็ญเดือน 12 และต้องใช้กระทงเป็นสื่อสัญลักษณ์ในการขอขมาพระแม่คงคา โดยห้ามปรับเปลี่ยนวันและสื่อสัญลักษณ์โดยเด็ดขาด

2.3.2.4 ช่วงเวลา

พิธีสืบชะตาแม่น้ำ ที่ชาวไทย-ยวน แห่งตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรีจัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2549 เป็นการนำพิธีสืบชะตาตามคติความเชื่อของชาวล้านนามาประยุกต์ใช้เพื่อสืบชะตาแม่น้ำ

ให้แม่น้ำมีความอุดมสมบูรณ์และมีอายุยืนยาวสืบต่อไป ทั้งยังก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมแรงในการจัดพิธีกรรม อันแสดงถึงความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน ฉะนั้นพิธีสืบชะตาแม่น้ำจึงจัดขึ้นเพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก โดยช่วงเวลาที่จัดไม่มีการกำหนดตายตัว เนื่องจากเป็นพิธีกรรมประติษฐิใหม่จึงไม่เข้มงวดในเรื่องเวลา ซึ่งแตกต่างจากพิธีกรรมลอยกระทงหรือพิธีกรรมอื่นๆ ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมานับแต่อดีต แต่สาเหตุที่จัดเพราะแม่น้ำเกิดปัญหา ฉะนั้นจึงจัดขึ้นเมื่อชุมชนเห็นว่าแม่น้ำเกิดปัญหา และคนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันให้จัดทำพิธี

“...สืบชะตาแม่น้ำ เป็นพิธีกรรมที่ดัดแปลงมา แล้วก็ไม่ได้ทำเป็นประจำอย่างวันเพ็ญเดือน 12 พุทธถึงวันลอยกระทงนี้ต้องทำนะ สืบชะตาแม่น้ำจะทำเมื่อไรก็สุดแล้วแต่จะตกลงกัน...”

(นายพิเนตร น้อยพุทธา : ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ,
สัมภาษณ์ 9 ตุลาคม 2551)

2.3.2.5 พื้นที่

เนื่องจากพิธีสืบชะตาแม่น้ำ เป็นพิธีกรรมเพื่อขอขมาแม่น้ำป่าสัก ฉะนั้นสถานที่ประกอบพิธีจึงจัดขึ้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำป่าสักของชุมชนบ้านต้นตาล เพราะจัดขึ้นโดยคนในชุมชนไท-ยวน ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นภายใต้โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ แต่ไม่ได้จัดที่บริเวณบ้านท่าราบก็เนื่องจากบริเวณวังน้ำบ้านท่าราบในปัจจุบันมีสภาพกร้างไม่ได้รับการดูแล อีกทั้งยังต้องเดินเข้าไปยังที่ดินส่วนบุคคลจึงไม่สะดวกในการทำพิธี ดังเห็นได้จากการที่ผู้วิจัยได้ขอให้นักศึกษาไปดูบริเวณท่าราบก็ได้รับคำตอบว่าไม่สะดวกในการเข้าไปบริเวณนั้นเนื่องจากต้องผ่านบ้านของชาวบ้าน ฉะนั้นทางทีมงานจึงได้เลือกสถานที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำป่าสักของชุมชนบ้านต้นตาล เนื่องจากมีลักษณะเป็นลานโล่งสำหรับทำกิจกรรมต่างๆ อีกทั้งยังอยู่ไม่ไกลจากบริเวณท่าราบ

2.3.2.6 ผู้เกี่ยวข้อง

ในการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำ สามารถแบ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ดังนี้

- **ผู้ประกอบพิธีกรรม** เป็นผู้มืบทบาทสำคัญอย่างมากในการประกอบพิธี กล่าวคือ จะต้องเป็นผู้กล่าวคำบวงสรวงเทพยดาฟ้าดินและขอขมาพระแม่คงคา ฉะนั้นผู้ประกอบพิธีจึงมี

บทบาทสำคัญในการสร้างความขลังความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พิธีกรรม โดยในวันงานต้องสำรวมกายวาจา ให้สุภาพและนุ่งขาวสร้างศรัทธาเชื่อถือให้แก่ตัวผู้ประกอบพิธี ยังผลให้พิธีกรรมเกิดความศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งขึ้น และในการกล่าวคำสืบทอดนั้น จะต้องกล่าวด้วยน้ำเสียงดังก้องกังวาลจริงจังอย่างตั้งใจ โดยใช้ทำนองธรรมวัตร ให้จังหวะช้าเร็วในบทที่ควรช้าและบทที่ควรเร็ว อีกทั้งจะต้องมีความรู้ในเรื่องของพิธีกรรมและเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การยอมรับ ดังเช่น อาจารย์พิเนตร น้อยพุทธา ผู้ประกอบพิธีสืบทอดแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 ที่คนในชุมชนต่างก็พูดเป็นเสียงเดียวกันในเรื่องความรู้เกี่ยวกับพิธีสืบทอดแม่น้ำ โดยแนะนำให้ผู้วิจัยเข้าไปสอบถามอาจารย์พิเนตร เกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมสืบทอดแม่น้ำโดยตรง

“...คนทำพิธีต้องแต่งชุดสุภาพ เสียงก็ต้องดัดแปลงให้ท่วงทำนองดีดูดี อาจารย์ใช้ทำนองธรรมวัตร เสียงจะช่วยปลุกวิญญาณของผู้ฟัง...”

(นายพิเนตร น้อยพุทธา : ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีสืบทอดแม่น้ำ,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

ทั้งนี้อาจารย์พิเนตร น้อยพุทธาได้ผ่านการบวชเรียนมาก่อนและเป็นผู้หนึ่งที่มีความรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีไทย-ยวน อีกทั้งยังมีประสบการณ์ในการเป็นผู้ประกอบพิธีสืบทอดแม่น้ำให้กับทางกลุ่มรักษป่าสัก โดยได้นำแบบอย่างมาจากพระประทีป สุ่มังคลา แห่งวัดวังมะสระปฐมคงคา ตำบลท่าช้าง อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ผู้มาประกอบพิธีให้กับกลุ่มรักษป่าสักในครั้งแรก

“...จริงๆ พิธีสืบทอดแม่น้ำของชาวสระบุรี เดิมมันไม่มีหรอก ที่นั่นมันมีก็เพราะพวก Ngo ไปได้แบบอย่างมาจากเมืองเหนือ ก็เลยมาทำกัน พอทำกันเข้าเค้าก็เลยให้นายกฯเป็นผู้กล่าวคำขอขมาแม่น้ำ...เมื่อทำครั้งแรกที่วัดชั้น เขาพระจากเหนือมา เริ่มที่นั่นนะพิธีนี้...”

(นายพิเนตร น้อยพุทธา : ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีสืบทอดแม่น้ำ,
สัมภาษณ์ 9 ตุลาคม 2551)

“...พี่จะไปศึกษาที่ภาคเหนือ ไปดูวิธีการของเค้าว่าเค้าทำกันยังไง เวลาเราทำพิธีก็มีพิธีพระพิธีพรหมณ์ แต่ของพี่จะเป็นปราชญ์ชาวบ้าน อย่าง อ.พิเนตร มันก็ทำเหมือนกับว่าเราทำบุญให้กับแม่น้ำ...”

(นางสาวศิวพร บุตรขนิษฐ : กลุ่มรักษป่าสัก, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

- **ผู้เข้าร่วมพิธี** ได้แก่ คนในชุมชน เจ้าหน้าที่จากภาคส่วนราชการ อาทิ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทศ เป็นต้น ซึ่งจะต้องแต่งกายสุภาพและสำรวมกายวาจาเมื่อเข้าสู่ปะรำพิธี

“...ผู้เข้าร่วมในพิธีต้องสงบ...”

(นายพิเนตร น้อยพุกธา : ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ,
สัมภาษณ์ 9 ตุลาคม 2551)

นอกจากผู้เกี่ยวข้องแล้ว ยังพบว่าในพิธีสืบชะตาแม่น้ำยังมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

- **คำบูชาเช่นสรวง**

พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากสำนึกในพระคุณของแม่น้ำที่ให้ประโยชน์แก่คนเรา อีกทั้งยังเชื่อว่าแม่น้ำมีพระแม่คงคาสถิตอยู่ ฉะนั้นเมื่อเราทำผิดต่อแม่น้ำจึงต้องมีการกล่าวคำขอโทษพระแม่คงคา ทั้งนี้ อาจารย์พิเนตร น้อยพุกธา ได้กล่าวคำบูชาเช่นสรวงในท่วงทำนองแบบธรรมวัตรที่มีจังหวะซ้ำเร็ว และได้ประพันธ์ขึ้นเอง อันแสดงให้เห็นว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นประเพณีประดิษฐ์ใหม่ เพราะฉะนั้นเนื้อหาของคำกล่าวบูชาก็สามารถออกแบบใหม่ได้เช่นกัน

คำบูชาเช่นสรวงในพิธีสืบชะตาแม่น้ำมีเนื้อหาแบ่งเป็น 6 ตอน ดังนี้

ตอนแรก คำบูชา คือ บูชานอบน้อมต่อพระรัตนตรัย ต่อบิดามารดาและครู นอบน้อมต่อองค์พระมหากษัตริย์

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะนะหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

พุทธัง วันทิตวา ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้องค์พระบรมศาสดาจารย์ ผู้ทรงพระคุณมหาศาลแก่ชาวโลก ทรงดับโศกได้สิ้นสุด เป็นที่พึ่งแห่งมนุษย์และเทวดาได้สมประสงค์ ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้พระพุทธรูปเจ้าทั้งห้าพระองค์ คือ พระกุกกุสันโธ พระโกนาคมนโธ พระกัสสปโธ พระโคตมโธและพระอรियเมตไตยโย ผู้ทรงเป็น “โลกนาถ” ที่พึ่งที่ใหญ่โตของสรรพสัตว์

ธัมมัง วันทิตวา ข้าพเจ้าขอน้อมหัตถ์นมัสการพระธรรมของพระบรมศาสดาจารย์ ทั้งแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์อันยิ่งใหญ่ ครบทั้งพระไตรปิฎก คือ พระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรม

สังฆัง วันทิตวา ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้พระสงฆ์ผู้ดำรงพระศาสนา รับคำสอนจากพระศาสดามาปฏิบัติ ช่วยเหลือปวงสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ ผดุงไว้ซึ่งความสุขเป็นอเนกอนันต์

มาตาปิตุคณัง อาริยคณัง วันทิตวา ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้พระคุณบิดามารดา ผู้ให้กำเนิด จนฝูงข้าได้พบพระศาสนาอันประเสริฐมหาศาล อีกทั้งไหว้พระคุณครูอาจารย์ที่ได้เมตตาประทานซึ่งความรู้ จนข้าพเจ้ามีปัญญาเป็นอาวุธต่อสู้ความโง่เขลาได้เพลาลง

อัมมะระชะตติยัง วันทิตวา ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้พระคุณแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงปกครองสยามรัฐให้พบสุขทุกโอกาส ถวายอภิวัต ฌ เบื้องพระยุคลบาทที่ปกเกล้าฯ เหล่าข้าพระพุทธเจ้าได้สำนึก ถึงพระคุณอันล้ำลึกแห่งพระองค์ ขอจงทรงพระเกษมสำราญตลอดกาลนาน เทอญ."

ตอนสอง คำกล่าวอัญเชิญเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาร่วมงาน

"**สัคเค** ข้าพเจ้าขออัญเชิญเหล่าเทพยดา ซึ่งสิงสถิตอยู่ในภวามาพจรสวรรค์ **กาเม** ขออัญเชิญเทพผู้สุขสันต์ในภวามภ **จ รุเป** อัญเชิญเทพผู้เจนจบในโลกมหาพหรม **คิริสิขรฎเท** เชิญเทพผู้อภิรมย์ในห้วงเหวภูผาและคูหายอดคีรี **จันตลิกเข วิมาเน** เชิญเทพผู้อยู่สวรรค์ในอากาศวิมานมาคมณเฑียรทอง **ทีเป รฎฐเฐ จะ คาเม** เชิญเทพผู้ครอบครองซึ่งเกาะแก่งและเมืองหลวงอันน้อยใหญ่ **คะรุระนะคะหะเน** **เคหะวัตถุมหิ เขตเต** เชิญทุกเทพไทที่สิงสถิตอยู่ในเคหสถานบ้านน้อยและเมืองใหญ่ทั่วทุกชนบท **ภุมมา** ทั้งเทพที่สถิตปรากฏในโรงศาลพระภูมิเจ้าที่ **จายันตุ เทวา** ข้าพเจ้าขออัญเชิญต่อเทพเจ้า ขอให้เร่งรีบเข้ามาในเวลาวันนี้ ณ สถานที่นี้ให้พร้อมกัน **ชะละละละวิสะเม** เชิญทุกองค์เทวีผู้ซึ่งสิงสถิตอยู่ในห้วงหนองคลองบึงบาง แม่น้ำใหญ่ไพรพทุกษาทุกหย่อมหญ้าลาดาวลัย ที่เสมอกันและไม่เสมอกันก็ดี **ยักขะคันธัพพะนาคา** เชิญเทพทุกราศีซึ่งมีทั้งยักษ์ชานาคาครุฑคนธรรพ์ **ติฎฐันตา** เชิญทุกเทวีผู้ซึ่งสถิตอยู่ ณ ที่ใด ๆ **สันติเกยัง มุนิวะระวะจะนัง** ข้าพเจ้าขออัญเชิญเข้ามายังสำนักแห่งปราชญ์ผู้สามารถแสดงธรรม"

ตอนสาม กล่าวถึงสาเหตุที่มาของการจัดพิธีกรรมในครั้งนี้

"**สาธะโว เม สุณันตุ** ขอเทพทั้งหลายจงฟังคำสาธยายแห่งข้าพเจ้า ด้วยบัดนี้เหล่าชาวสระบุรี ผู้รักแม่น้ำป่าสักมาพริ้วพร้อม ด้วยดวงจิตที่นอบน้อมต่อพระแม่คงคา จักได้ร่วมกันประกอบพิธีสืบชะตาให้สายธาราแห่งนี้ ขอปวงเทพพึงเป็นสักขีพยานเอก ช่วยเมตตาปลุกเสกดวงจิตของปวงชน ให้มีกมลสูงวิลาสช่วยกันสร้างความสะอาดให้แก่พระแม่คงคา ขออัญเชิญทุกเทพยาได้เสวยพระ

กระยาหาร ที่เหล่าลูกหลานได้นำมาส่งเวเวแต่ทุกเทพ เมื่อท่านได้ซึ่งเสพจนสำราญ ขอได้โปรด
ประทานพรแก่ฝูงข้า ให้ประกอบกิจบูชาครั้งนี้ ได้สำเร็จด้วยดีตลอดไปเทอญ."

ตอนสี่ กล่าวถึงคุณอเนกประการของแม่น้ำ

"**ศรี ศรี** วันนี้เป็นวันดีศรีสวัสดิ์ ข้าพเจ้าขอน้อมหัวถึขึ้นเหนือเกศา ขอนบนอบต่อพระแม่คงคา
ปาสักด้วยใจรักและบูชา น้ำคือมารดาสุดประเสริฐ ฝูงข้าได้กำเนิดมาเป็นมนุษย์ชาติ ก็เพราะอำนาจ
แห่งน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ น้ำได้ผลิตให้เกิดชีวิตในเบื้องต้น ครั้นคลอดพ้นครรภ์แห่งมารดา ก็ได้อาศัยสาย
ธารามาจุนค้ำ ยามหิว น้ำช่วยระงับดับกระหาย ยามร้อนกายได้อาบน้ำชุ่มฉ่ำจิต สิ่งใดสกปรกมาก
หรือนิด เราต้องคิดเอาน้ำมาละลาย สิ่งแปดเปื้อนก็จะหายกลายเป็นดี น้ำนั้นคือศักดิ์ศรีแห่งแผ่นดิน
หากท้องถิ่นใดมีน้ำไม่ขาดแคลน สัตว์และผู้คนก็ไม่ยากแค้นแสนสบาย จะทำนาหรือค้าขายไกลหรือ
ใกล้ ก็ได้อาศัยน้ำเป็นเส้นทางคมนาคม น้ำดีก็มีสัตว์อุดมนิยมอยู่ น้ำจึงมีพระคุณแก่ทุกผู้ทุกเหล่า
หากนำน้ำธรรมดามาเสกเป่า เสกเข้าศักดิ์สิทธิ์เข้าเสกเย็นศักดิ์สิทธิ์เย็น ช่วยดับทุกข์เข็ญช่วยเป็น
กำลังใจให้อบอุ่น น้ำจึงมีคุณเป็นอเนกประมาณมากคุณค่า บางคนก็นำน้ำมาผลิตเป็นสินค้าขายโด่ง
ดัง โภยสดงค์เข้ากระเป่าเอาไว้หมด น้ำยังเป็นเครื่องหมายเกียรติยศที่สูงค่าเช่น การประกอบพิธีกรรม
ของพระราชายังนำน้ำมาเป็นองค์ประกอบ ทุกชนชั้นจึงขึ้นชอบน้ำประจำมา"

ตอนห้า กล่าวคำขอขมาที่เรากระทำผิดต่อแม่น้ำ

"**สาธุ สาธุ อุทกั วันทิตวา** ข้าพเจ้าขอวันทาสายธาราแม่ปาสักผู้ศักดิ์สิทธิ์ หากปวงข้าได้
หลงผิดทำผิดต่อแม่น้ำ ทำให้ท่านได้ชอกช้ำและมัวหมอง ปวงข้าพเจ้าทั้งผองขอขมา บางคราได้เผลอ
บ้วนน้ำลายคลายน้ำหมาก ออกจากปากลงสู่ท่าน บางกาลขณะได้ถ่ายอุจจาระปัสสาวะทิ้งขยะของ
เน่าเหม็น ขออย่าได้เป็นเวรเป็นกรรมที่ทำผิด บาปกรรมอย่าได้ตามติดสืบต่อไป"

ตอนหก เป็นคำเชิญขวัญของแม่น้ำและขอพรจากแม่น้ำ

"**ศรี ศรี** วันนี้เป็นวันดี ข้าพเจ้าขออัญชูลีขึ้นเหนือเศียร ต่างประณีประนอมขึ้นน้อมไหว
เชิญขวัญอันยิ่งใหญ่ของแม่น้ำปาสัก ขวัญเอ๋ยขวัญที่รักแห่งพระแม่คงคา ขวัญอย่าได้ไปหลงป่า
แหล่งกำเนิด ขวัญอย่าได้หลงเพลิดเพลिनเดินถิ่นไกล ขวัญอย่าได้หลงอาลัยในสรรพสัตว์จะชอกช้ำ
ขวัญแม่น้ำปาสักจงมาอยู่ปักหลักคู่กระแสนารา บัดนี้ฝูงข้าขอขมาต่อท่านแล้ว ขอให้ท่านจงใส่มอง
แผ้วดูจแก้วดวงวิเศษ ได้เป็นที่พึ่งของคนทั้งประเทศสืบต่อไป สิ่งที่เป็นพิษภัยอย่าได้มีในตัวท่าน จัก
ได้เป็นสุขสำราญแก่สัตว์ พืชและคน ชั่วกาลนานเทอญ

อะหัง อุทกัง วันทามิ สุขิตโต โหเถ”

เนื้อหาของคำบวงสรวงบูชาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนไทย-ยวนที่นอกจากจะเชื่อว่าแม่น้ำมีพระแม่คงคาสถิต ยังเชื่อว่าในโลกนี้มีเทพดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายคอยดูแล อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความมกตัญญูในบุญคุณของผู้มีพระคุณไม่ว่าจะเป็นคุณของศาสนา คุณของบิดามารดา คุณของอาจารย์ คุณของพระมหากษัตริย์ คุณของแม่น้ำ แต่จากการพูดคุยเกี่ยวกับเนื้อหาของคำเช่นสรวงกับกลุ่มตัวอย่างพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำรับทราบแต่เพียงว่าคำบูชาดังกล่าวเป็นการบวงสรวงขอขมาพระแม่คงคา

“...อาจารย์พิเนตรกล่าวคำบวงสรวงแม่น้ำ ทำให้แม่น้ำใสสะอาด...”

(เด็กชายนนทวัชร วิเศษ : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2551)

“...เป็นการขอขมาแม่น้ำ...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

• กระทงบายศรี/กระทง

นอกจากจะมีการกล่าวคำขอขมาพระแม่คงคาเพื่อสร้างจิตสำนึกแล้ว ทางชุมชนยังใช้กระทงบายศรีขนาดใหญ่และกระทงขนาดปกติเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม ก็เพื่อต้องการให้ผู้เข้าร่วมพิธีลอยกระทงขอขมาพระแม่คงคาร่วมกัน โดยใช้กระทงเป็นสื่อสัญลักษณ์ในการขอขมาพระแม่คงคาตามประเพณีลอยกระทงที่ปฏิบัติสืบต่อกันมานับแต่อดีต

“...สาเหตุที่ใช้กระทงก็เป็นเพราะ พิธีสืบชะตาแม่น้ำ เราต้องสื่อถึงน้ำ แล้วอะไรที่สื่อถึงน้ำละ ก็คิดว่าเป็นกระทง เพราะการลอยกระทงก็เป็นการขอขมาพระแม่คงคาอยู่แล้ว ก็เลยใช้การลอยกระทงเป็นสื่อ...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

2.3.2.7 ระบบแบ่งงานกันทำ

เนื่องจากพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 เป็นพิธีกรรมที่มีกิจกรรมหลากหลายไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำและกิจกรรมการแสดงศิลปวัฒนธรรมและการจัดบอร์ดนิทรรศการให้ความรู้แก่ผู้เข้าร่วมงาน รวมถึงการจัดเตรียมอาหารสำหรับพระภิกษุผู้ประกอบพิธีและของว่างสำหรับผู้เข้าร่วมงาน ดังนั้นจึงมีการแบ่งหน้าที่ในการทำงาน ดังนี้

- **พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ** เนื่องจากปี พ.ศ. 2549 มีการใช้กระทงบายศรีแทนเครื่องเซ่นไหว้ ฉะนั้นทางชุมชนจึงต้องจัดเตรียมกระทงบายศรีและกระทงสำหรับขอขมาพระแม่คงคา ซึ่งผู้รับผิดชอบทำกระทงบายศรีและกระทงก็คือผู้ปกครองของเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน และกลุ่มรักษ์ป่าสัก ที่เข้าร่วมกิจกรรมเข้าค่ายฯ ที่อุทยานแห่งชาติพระพุทธฉาย โดยมีเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและกลุ่มรักษ์ป่าสักเป็นผู้ช่วย

“...คนทำก็เป็นแม่ของเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมที่พระฉาย แคะไปดูลูกแคะทำกิจกรรม เราก็รู้ว่าแคะทำได้ ก็เลยให้ทำให้ เด็กๆ ก็ช่วยกันทำ...”

(นางกฤษณา พิทยานุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2551)

“...แคะให้เอากะทงไปลอยบวงสรวง กระทงก็ช่วยๆ กันทำ...”

(นายสรวิชัย พิทยานุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์ 3 ตุลาคม 2551)

- **กิจกรรมการแสดงศิลปวัฒนธรรม** ได้แก่ การรำโทน ฟ้อนบูชาป่าสัก สะล้อ ซอ ซึ่งการตีกลองสะบัดชัย เป็นการแสดงของเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ที่มีการฝึกซ้อมกันเป็นประจำอยู่แล้ว

“...เด็กๆ แคะซ้อมกันทุกวันอยู่แล้ว เหมือนมาโชว์ศิลปวัฒนธรรม มันอยู่ในประเด็นของมันด้วย เกี่ยวกับการสืบสานวัฒนธรรม เราก็แค่บอกว่า วันนี้จะรำอะไรกันบ้าง...”

(นางกฤษณา พิทยานุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2551)

- **การจัดบอร์ดนิทรรศการ** ตามหัวข้อที่ได้รับจากกิจกรรมสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนเพื่อให้ความรู้แก่ผู้เข้าร่วมงาน อันเป็นการทำงานของเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและ

กลุ่มรักษป่าสัก ที่ได้แบ่งกลุ่มแต่ละกลุ่มที่หลังจากสืบค้นข้อมูลและสรุปผลในกิจกรรมเข้าค่ายแล้ว ก็นำมาจัดเป็นบอร์ดนิทรรศการในวันงานลานคนยวน จวนฮักน้ำ โดยมีตัวแทนกลุ่มเป็นผู้นำเสนอผลงานของกลุ่มตัวเอง อันเป็นการเปิดโอกาสให้เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและกลุ่มรักษป่าสักมีส่วนร่วมในพิธีกรรม

“...ส่วนบอร์ดนิทรรศการก็เตรียมกันประมาณอาทิตย์หนึ่งเพราะเด็ก ๆ จะจัดบอร์ดแบบสวยงาม แบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ก็เหมือนแข่งกันไปกันตัว เด็กแต่ละกลุ่มก็ออกมาพูดที่ลานวัด ฟรีเซนต์ให้คนอื่นดู...”

(นางกฤษณา พิทยานุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2551)

“...พอวันลานคนยวน จวนฮักน้ำ หนูเป็นคนฟรีเซนต์เรื่องปัญหาในปัจจุบันและแนวทางแก้ไข เป็นงานกลุ่มที่แบ่งกันทำ ซึ่งข้อมูลก็ได้จากการออกทำกิจกรรมและรับรู้ปัญหา...”

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม : เยาวชนกลุ่มรักษป่าสัก, สัมภาษณ์ 15 ตุลาคม 2551)

“...ช่วยกลุ่มจัดบอร์ดนิทรรศการ...”

(เด็กชายนนทวัชร วิเศษ : เยาวชนกลุ่มรักษป่าสัก, สัมภาษณ์ 26 กันยายน 2551)

- **อาหารและของว่าง** สำหรับถวายภัตตาหารพระในช่วงเช้าและของว่างสำหรับผู้เข้าร่วมกิจกรรม คณะทำงานได้ติดต่อผู้ปกครองของเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและกลุ่มรักษป่าสักที่เข้าร่วมกิจกรรมเข้าค่ายฯ เป็นผู้ทำให้

“...อาหารเลี้ยงพระกับของว่างเลี้ยงคนที่มาเข้าร่วมก็ให้แม่ของเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมที่พระฉายฯ ทำ...”

(นางกฤษณา พิทยานุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2551)

เห็นได้ว่าวันงานกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ นี้เกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของกลุ่มคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุผู้ประกอบพิธีสงฆ์ เยาวชนกลุ่มรักษป่าสักและกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ผู้เข้าร่วมกิจกรรม หรือผู้ปกครองของเยาวชนที่ให้ความร่วมมือในการจัดเตรียมกระทงและอาหารสำหรับวันงานกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการทำกิจกรรมที่เน้นกลุ่มเป้าหมายเป็นเยาวชนจะส่งผลให้ผู้ปกครองได้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมด้วยในที่สุดและสามารถขยายผลเป็นวงกว้างในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของผู้ประสานโครงการที่ได้กล่าวว่า โครงการนี้

เน้นเยาวชนเป็นเป้าหมายหลัก เนื่องจากเมื่อเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรม พ่อแม่ของเยาวชนก็ต้องตาม ลูกๆ เข้ามา ในขณะที่หากเน้นกลุ่มเป้าหมายไปที่ผู้ใหญ่ เยาวชนก็จะอยู่บ้าน

“...เราเน้นไปที่เด็ก เมื่อเด็กเข้ามา พ่อแม่ก็ต้องเข้ามา ถ้าเราเชิญแต่พ่อแม่ เด็กก็จะอยู่บ้าน แต่เมื่อเด็กเข้ามาเป็นตัวแทนถ่ายทอดให้ฟังว่าเค้าไปมาเค้าพบอะไรบ้างในกิจกรรมนี้ พ่อแม่ก็ไปดูแล ลูก ดูผลสำเร็จของลูก...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

2.3.2.8 ขั้นตอนของการทำกิจกรรม

หากแบ่งขั้นตอนการทำกิจกรรมตามขั้นตอนของ สพล. สามารถแบ่งได้ดังนี้

ช่วงก่อนทำพิธีกรรม

จากรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า ก่อนที่จะมีการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 คณะทำงานได้ร่วมกันออกแบบกิจกรรมต่างๆ เพื่อเตรียมความรู้ความเข้าใจในเรื่องสื่อพื้นบ้าน ทั้งยังใช้ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และสื่อพื้นบ้านของชุมชน ในการเชื่อมโยงพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ รวมถึงสร้างความสมัครสมานสามัคคีให้กับคนในชุมชน โดยเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพื่อการสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของพิธีกรรมร่วมกัน ดังนี้

- เวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ได้แก่ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลต้นตาล ผู้บริหารสถานศึกษาและคณะครูโรงเรียน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยประจำตำบล เยาวชนกลุ่มรักษป่าสัก เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน
- เวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทน การแสดงระล้อ ซอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก ได้แก่ เยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนกลุ่มรักษป่าสัก กลุ่มรำไทน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ครู

- เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก ได้แก่ เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน กลุ่มรักษ์ป่าสัก ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ ได้แก่ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง เกษตรกรริมน้ำ ชาวบ้านริมน้ำ
- เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา ได้แก่ เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ผู้นำชุมชน ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง เกษตรกรริมน้ำ กลุ่มรักษ์ป่าสัก
- กิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก ได้แก่ กลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนรักษ์ป่าสัก
- กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มรักษ์ป่าสัก ผู้นำสถานศึกษา ครู เยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก ผู้นำชุมชน

เห็นได้ว่ากลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและกลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าสัก เป็นกลุ่มที่เข้าร่วมในกิจกรรมทุกกิจกรรม อันแสดงให้เห็นว่าในการทำงานของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรีเน้นการทำงานร่วมกับเยาวชนเป็นหลัก เพื่อบ่มเพาะประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำและการสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนให้เติบโตไปพร้อมๆ กับเยาวชน อีกทั้งเมื่อเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรม ก็จะทำให้ผู้ใหญ่ในชุมชนซึ่งเป็นผู้ปกครองของเยาวชนเหล่านั้นเข้าร่วมกิจกรรมตามมา

ช่วงระหว่างทำพิธีกรรม

ขั้นตอนในการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 เริ่มตั้งแต่ช่วงเช้ามีการถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ ถือเป็นการทำบุญเอาฤกษ์เอาชัย ดังคำบอกเล่าของคุณพินดา ศรีธรรมมา ผู้ประสานงานโครงการว่า

“...ตอนเช้าก็มีถวายภัตตาหารเช้า เพราะเราจัดงานในวัด ก็ถือเป็นการทำเอาฤกษ์เอาชัย...”

(นางพินดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2552)

จากนั้นขบวนแห่กระถางจากลานหมู่บ้านนำกระถางบายศรีเข้าสู่ปะรำพิธีบริเวณริมน้ำ เมื่อได้เวลา อาจารย์พิเนตร น้อยพุทธา ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมกล่าวคำบูชาเช่นสรวง ด้วยทำนองธรรมวัตร โดยมีเนื้อหาแบ่งเป็น 6 ตอน ได้แก่ ตอนแรก คำบูชา คือ บูชานอบน้อมต่อพระรัตนตรัย ต่อมิดามารดา

และครู นอบน้อมต่อองค์พระมหากษัตริย์ ตอนสอง คำกล่าวอัญเชิญเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาร่วมงาน ตอนสาม กล่าวถึงสาเหตุที่มาของการจัดพิธีกรรมในครั้งนี้ ตอนสี่ กล่าวถึงคุณอเนกประการของแม่น้ำ ตอนห้า กล่าวคำขอขมาที่เรากระทำผิดต่อแม่น้ำ ตอนหก เป็นคำเชิญขวัญของแม่น้ำและขอพรจากแม่น้ำ เมื่อกล่าวจบ ประธานในพิธีและผู้ร่วมพิธีจุดธูปเทียนที่กระถางแล้วจึงนำไปลอยที่แม่น้ำ

“...แห่งกระถางจากลานหมู่บ้าน แล้ว อ.พิเนตร กล่าวขอขมา แล้วก็ลอยกระถาง...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : ยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

“...พิธีก็เริ่มกันตั้งแต่เช้ามีพิธีทางพุทธศาสนา ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ เสร็จแล้วก็ทำพิธี
สืบชะตาแม่น้ำ อ. พิเนตร เป็นผู้กล่าวคำสืบชะตา พอเสร็จพิธีก็นำกระถางไปลอยที่แม่น้ำ...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

ภาพที่ 37-40 พิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549

เมื่อลดยกระทงกันเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้เข้าร่วมในพิธี ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน กลุ่มรักษป่าสัก เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนกลุ่มรักษป่าสัก ชาวบ้านทั่วไป ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่จากสำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทต กลับเข้ามายังบริเวณพิธีเพื่อชมศิลปวัฒนธรรมไท-ยวน อาทิ การตีกลองสะบัดชัย การฟ้อนบูชาป่าสัก การรำไท่น รวมทั้งบอรรถนิทรรศการซึ่งเป็นการสรุปเนื้อหาจากกิจกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนของเยาวชนผู้เข้าร่วมโครงการ โดยเยาวชนซึ่งเป็นตัวแทนแต่ละกลุ่มจะกล่าวบรรยายหัวข้อของตนเองให้ผู้ร่วมงานฟัง

“...พอกลับมาวันที่ก็มีการตีกลองสะบัดชัย บริเวณงานก็จะมีบอรรถนิทรรศการ ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับกลุ่มต่างๆ ที่ที่อ้วนแบ่งให้ตอนทำกิจกรรมสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวน ว่าให้แต่ละกลุ่มไปหาข้อมูลในหัวข้อนั้นๆ มา...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

“...แล้วก็มีมีการแสดงทั้งจากเยาวชนและผู้ใหญ่ ซึ่งการแสดงนี้ก็เป็ผลมาจากการทำกิจกรรมตั้งแต่ต้น เช่น การรำไท่น การแสดงบูชาป่าสัก บอรรถนิทรรศการ...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

ภาพที่ 41-44 บรรยากาศกิจกรรมในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ได้แก่ การตักลงสะบัดชัย การพ่อนบูชา
ปาสัก การแสดงสะล้อ ซอ ซึง และการนำเสนอบอร์ดนิทรรศการ

เป็นที่น่าสังเกตว่าพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 นี้ไม่มีการตั้งศาลเพียงตาเพื่อใช้เป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเครื่องเซ่นไหว้ ซึ่งจากการพูดคุยกับแกนนำชุมชนพบว่า สาเหตุที่ไม่มีศาลเพียงตาและเครื่องเซ่นเป็นเพราะชุมชนเกิดปัญหาน้ำท่วมทำให้ไม่สะดวกในการจัดเตรียม แต่ทั้งนี้ อาจารย์พิเนตร น้อยพุทธา ก็ได้มีการบอกกล่าวทวยเทพและสิ่งศักดิ์ที่อัญเชิญมาเพื่อแสดงเจตนาบริสุทธิ์ว่า

“...อาจารย์พิเนตรเค้าก็กล่าวเชิญทวยดา แล้วก็บอกกล่าวว่าจะจะทำแบบฉบับย่อ ด้วยความที่ว่าสถานที่มันขรุขระ ข้าพเจ้าก็ขอร้อง เราไม่ได้ลบหลู่ ขออัญเชิญทวยดาฟ้าดินมา ลูกหลานเราจะได้ทำพิธี...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2551)

การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 ที่มีการถวายภัตตาหารแด่ภิกษุสงฆ์เป็นการเอาฤกษ์เอาชัย สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาของคนในชุมชนไท-ยวนที่มีต่อพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ จำต้องมีขั้นตอนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น การนิมนต์พระภิกษุมาสวดเจริญพระพุทธมนต์ การตักบาตรพระ หรือการประพรมน้ำมนต์ ฯลฯ เพื่อความ

เป็นสิริมงคลในการประกอบพิธี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดความเชื่อเกี่ยวศาสนา โดย Johnson (1970) ได้กล่าวว่า ศาสนามีความสำคัญต่อระบบความเชื่อและการปฏิบัติของคน ซึ่งระบบความเชื่อเป็นสิ่งที่มอิทธิพลต่อพฤติกรรมทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม อีกทั้ง Weber (1930) ยังได้กล่าวเสริมว่า ในแต่ละสังคม ศาสนามีอิทธิพลต่อทำที่ ความรู้สึกนึกคิด และการกระทำของคน

สำหรับขั้นตอนการกล่าวขอขมาต่อพระแม่คงคาก็สะท้อนถึงความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ในแม่น้ำ ซึ่งก็คือพระแม่คงคาที่ชุมชนเชื่อกันว่าเป็นเทพผู้ดูแลรักษาแม่น้ำ และเมื่อแม่น้ำเน่าเสียชุมชนไท-ยวนจึงได้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำขึ้น เพื่อขอขมาต่อพระแม่คงคา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดความเชื่อเกี่ยวกับผีที่คนโบราณเชื่อว่า ความผิดปกติที่เกิดขึ้นและที่ไม่ได้มาจากการกระทำของมนุษย์โดยตรง เช่น เจ็บป่วย ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ถือเป็นกรกระทำของผีหรือวิญญาณทั้งสิ้น ซึ่งวิธีแก้ไขก็ต้องทำให้ถูกต้อง เช่น เซ่นไหว้ ขบไล่ ทั้งนี้ สนธิ สมัครการ (อ้างใน นิลุบล แสนอาทิตย์ 2547: 51) ยังได้แบ่งประเภทผีหรือวิญญาณตามคติของชาวพุทธ ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือ ผีดี ซึ่งหมายถึงผีที่ตามปกติจะไม่หลอกหลอนใคร แต่ถ้าถูกคนรบกวนมากหรือคนปฏิบัติทางมายาศาสตร์ไม่ถูกต้อง อาทิ ไม่เซ่นไหว้ตามธรรมเนียมประเพณี ก็อาจสำแดงตนให้ปรากฏหรือแสดงอาการให้เห็นว่าโกรธเคือง ซึ่งผีดีก็มีหลายระดับ สำหรับพระแม่คงคาถือเป็นผีจำพวกเทวดา

จากความเชื่อเรื่องศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีที่ปรากฏในพิธีสืบชะตาแม่น้ำนี้ สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมที่ประกอบไปด้วยความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ดังคำกล่าวของ อีมีล เดอร์ไคม์ (1965) ว่า ปรากฏการณ์ทางศาสนานั้นจะต้องประกอบด้วยสาระสำคัญ 2 ประการ คือ ความเชื่อ และพิธีกรรม

ช่วงหลังทำพิธีกรรม

เนื่องจากพิธีสืบชะตาแม่น้ำ เป็นประเพณีประติษฐิใหม่ ฉะนั้นหลังทำพิธีกรรมเสร็จแล้วจึงต้องมีการประเมินผลวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งจากการศึกษาเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่าหลังจากจบกิจกรรมลานคนยวน จวนอีกน้ำแล้ว คุณพนิดา ศรีธรรมมา เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นผู้ประสานงานโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบก็ได้ทำการสรุปและประเมินผลการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์กระบวนการทำงานโดยรวมและวัดผลสำเร็จของโครงการอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มเป้าหมาย

ผู้ปฏิบัติงาน และผู้มีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ในการศึกษาจุดเด่น จุดด้อย และข้อจำกัดในการทำงาน พร้อมทั้งเสนอความคิดเห็นจากประสบการณ์ที่ได้ร่วมปฏิบัติ โดยใช้การสังเกต การซักถาม การสนทนากลุ่ม และจากการรายงานความก้าวหน้าและการจัดเวที โดยประเมินจากวัตถุประสงค์ นอกจากนี้ยังสรุปผลโดยใช้แนวคิดการสื่อสารที่ประกอบไปด้วยผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร ในการเปรียบเทียบความรู้ความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมไท-ยวนและความรู้เกี่ยวกับน้ำ

“...สรุปตามทฤษฎี S-M-C-R โดยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ อดีต ปัจจุบัน เปรียบเทียบกัน...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

โดยในรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี กล่าวว่า ผู้สูงอายุ ประชาชนชาวบ้าน แกนนำชุมชน เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน มีความรู้ความเข้าใจ (Knowledge) ในแหล่งน้ำและวิถีชีวิตไท-ยวนมากขึ้นกว่าเดิม อีกทั้งปัจจุบันยังได้มีการรื้อฟื้นเนื้อหาและคุณค่าของแหล่งน้ำกับวิถีชีวิตไท-ยวน ได้แก่ วิถีชีวิตไท-ยวนกับลุ่มน้ำป่าสัก กลไกการรักษา้ำในอดีตและปัจจุบัน การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำ รวมถึงพระราชพิธีตักพลีกรรม ซึ่งในอดีตนั้นพบว่าไม่มีการพูดถึงประเด็นเหล่านี้ เนื่องจากชุมชนไม่ได้ใช้น้ำโดยตรง ส่งผลให้ชุมชนไม่มีช่องทางในการถ่ายทอดเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตไท-ยวนที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำป่าสัก อันแสดงให้เห็นว่ามีเนื้อหา (Message) มากเพิ่มขึ้น และในปัจจุบันพบว่าชุมชนใช้สื่อกิจกรรมที่สร้างขึ้นจากโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี อาทิ สื่อบุคคล สื่อพื้นบ้าน สื่อการแสดง สื่อนิทรรศการเป็นช่องทางในการสื่อสารประเด็นต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ในปัจจุบันมี “ผู้รับสาร” ที่ขยับขึ้นมา มีบทบาทเป็นผู้สืบทอดวิถีชีวิตไท-ยวนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก

นอกจากนี้ยังพบว่า ชุมชนมีการตื่นตัวในการทำกิจกรรม(Performance) โดยเฉพาะเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน อีกทั้งชุมชนยังยินดีให้ความร่วมมือในการรักษาแม่น้ำควบคู่ไปกับสืบสานวัฒนธรรมของตน เช่น การนำการแสดงบูชาป่าสักไปแสดงในโอกาสต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ เช่น รำเปิดตัววันงานแข่งเรือยาว เดือนกันยายน พ.ศ. 2551 ณ ที่ว่าการอำเภอเสนาให้ เป็นต้น อันแสดงให้เห็นถึงทัศนคติ (Attitude) ของเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ที่แสดงให้เห็นถึงความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนและหวงแหนแม่น้ำป่าสัก ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตน

2.3.2.9 เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรม

เครื่องเซ่นไหว้ที่ใช้ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำได้แก่ อาหารคาว อาหารหวาน ผลไม้ นานาชนิด ซึ่งพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 ไม่มีการจัดเครื่องเซ่นไหว้ แต่ได้ใช้กระถางบายศรีที่ประดับด้วยดอกไม้ธูปเทียนแทน เนื่องจากในช่วงนั้นทางชุมชนเกิดปัญหาเรื่องน้ำท่วมจึงไม่สะดวกในการจัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้

“...นำท่วมสูงขึ้นไปจนถึงลานกิจกรรม อ.พิเนตร จึงบอกว่าทำแค่นี้ก็ได้...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

จากคำบอกเล่าของแกนนำชุมชนทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า แม้ทางชุมชนจะเคารพนับถือพระแม่คงคาว่าเป็นเทพประจำแม่น้ำ แต่ก็ไม่ได้จัดเตรียมเครื่องเซ่นเนื่องจากไม่มีความสะดวกแต่ก็มีการบอกกล่าวล่วงหน้าว่าจะทำพิธีแบบย่อ

“...อ. พิเนตรเค้าก็กล่าวเชิญเทวดา แล้วก็บอกกล่าวว่าจะเราจะทำแบบฉบับย่อ ด้วยความที่ว่าสถานที่มันขรุขระ ข้าพเจ้าก็ขอร้อง เราไม่ได้ลบหลู่ ขออัญเชิญเทพยดาฟ้าดินมา ลูกหลานเราจะได้ทำพิธี...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2551)

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ เนื่องจากเป็นพิธีใหม่จึงไม่มีความเข้มงวดเหมือนกับพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมานับแต่อดีต เช่น พิธีลอยกระทง เป็นต้น

2.3.2.10 เนื้อหา-ความหมาย-คุณค่า

พิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 มีการใช้คาราวานกิจกรรมเชื่อมโยงไปสู่พิธีสืบชะตาแม่น้ำ ทำให้ภายในพิธีสืบชะตาแม่น้ำนั้นนอกจากจะมีพิธีสืบชะตาแม่น้ำแล้ว ยังมีการแสดงพื้นบ้านของชาวไทย-ยวนและนิทรรศการให้ความรู้ภายในงานด้วย ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นผลพวงมาจากคาราวานกิจกรรมที่ได้จัดขึ้นก่อนหน้านั้น ฉะนั้นดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้ทฤษฎีต้นไม้แห่งคุณค่ามาทาบวัดกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 เพื่อแสดงให้เห็นถึงเนื้อหา/คุณค่า/ความหมายของสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ ดังนี้

- **ส่วนที่มองเห็นได้ (Visible)** ได้แก่ส่วนที่อยู่เหนือพื้นดิน คือ ลำต้น ดอกใบ กิ่งก้าน ผล ส่วนนี้เรียกว่า "รูปแบบ (form)" ส่วนที่มองเห็นได้ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549 ได้แก่ พิธีสืบชะตาแม่น้ำ การแสดงพื้นบ้านของชาวไทย-ยวน ได้แก่ การรำโทน การแสดงสะล้อ ซอ ซึง การตีกลองสะบัดชัย ฟ้อนบูชาป่าสัก และนิทรรศการให้ความรู้

- **ส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible)** ได้แก่ส่วนที่อยู่ใต้พื้นดิน คือ รากแก้ว รากฝอย ส่วนนี้เรียกว่า "เนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย" ซึ่งในคาราวานกิจกรรมก็ได้สอดแทรกเนื้อหาสาระไว้มากมาย และสะท้อนผ่านงานวันกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ดังนี้ สร้างความตระหนักและเห็นคุณค่าของแม่น้ำป่าสัก สร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตน เสริมสร้างการสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน สร้างความรู้สึกในการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมและแม่น้ำป่าสักร่วมกัน และสร้างความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน

2.3.2.11 อารมณ์/จังหวะ

การประกอบสื่อพิธีกรรมเปรียบประดุจ "การแสดงแบบหนึ่ง" (Ritual Theatre) เนื่องจากมีองค์ประกอบของการแสดงอย่างครบถ้วน อาทิ ตัวละคร ฉาก ท่าทาง บทเจรจา ดนตรีประกอบ แก่นเรื่อง ฯลฯ ดังนั้น ในสื่อพิธีกรรมก็ย่อมคลุกเคล้าไปด้วยอารมณ์ ความรู้สึก รสแบบต่างๆ ที่แสดงออกมาในแต่ละจังหวะขั้นตอน มิติด้านอารมณ์/ความรู้สึกนี้มีผลต่อสุขภาวะด้านจิตใจและอารมณ์ของผู้เข้าร่วมเป็นอย่างยิ่ง (กาญจนา แก้วเทพ, 2549) เช่นเดียวกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ที่ผู้ประกอบพิธีเปรียบเหมือนการแสดงเดี่ยวไมโครโฟนที่ต้องสร้างความรู้สึกร่วมให้ผู้ชมหรือผู้เข้าร่วมในพิธีรู้สึกซึมซับไปกับการประกอบพิธีกรรมเพื่อขอมาพระแม่คงคา โดยมีแม่น้ำป่าสักเป็นฉากและผู้เข้าร่วมในพิธีเป็นผู้ชมและมีส่วนร่วมในการแสดงตอนท้ายคือการลอยกระทงเพื่อขอมาพระแม่คงคาร่วมกัน ฉะนั้นผู้ประกอบพิธีจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้สึกร่วมให้ผู้ชมหรือผู้เข้าร่วมในพิธีมีอารมณ์ร่วมไปกับความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม

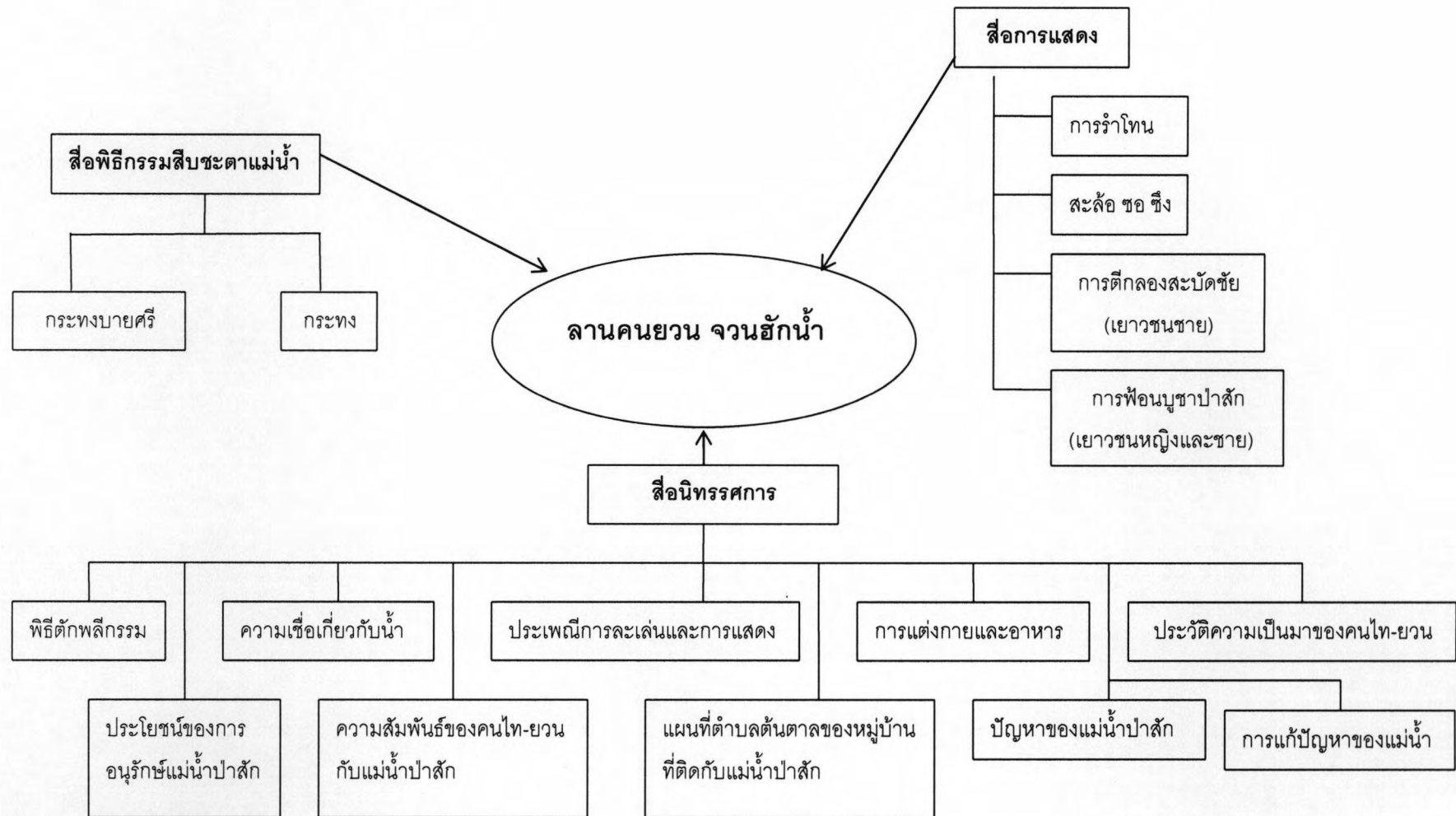
"...รูปรสกลิ่นเสียงมีส่วนช่วยให้บรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ ทำเล่นก็เหมือนเด็กเล่นขายของ มันต้องทำจริง..."

(นายพิเนตร น้อยพุกธา : ปรากฏชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ,

สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

พิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 ประกอบไปด้วยคาราวานกิจกรรม 7 กิจกรรม ที่มีการใช้หลักการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกในการขับเคลื่อนกิจกรรม โดยมีการเชื่อมประสานสื่อพื้นบ้าน อาทิ การแต่งเพลงบูชาป่าสักผ่านดนตรีพื้นบ้าน การรำโทน การแสดงชะล้อ ซอ ซึง และการใช้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำซึ่งมีรูปแบบดั้งเดิม มาก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดนี้เกิดจากการศึกษาบริบทชุมชนของคณะทำงานและมีการใช้สื่อพื้นบ้านโยงโยมาสู่พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นเพียงปีละครั้งเท่านั้น ฉะนั้นคณะทำงานจึงออกแบบกิจกรรมต่างๆ โดยใช้เวลาตลอดทั้งปี เพื่อช่วยกระตุ้นจิตสำนึกการอนุรักษ์แม่น้ำของผู้เข้าร่วมกิจกรรมก่อนที่จะนำไปสู่พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ และจากกิจกรรมทั้ง 6 ที่จัดขึ้นนั้นพบว่า มีการใช้สื่อพื้นบ้านไท-ยวนเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธระหว่างคนกับสายน้ำ ดังแสดงด้วยแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 45 แผนภาพแสดงสื่อพื้นบ้านและความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตไท-ยวนที่ปรากฏในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

จากแผนภาพดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าภายในวันงานลานคนยวน จวนฮักน้ำ มีการใช้สื่อประเภทต่างๆ ดังนี้

- **สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ** เพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษแม่น้ำ ทั้งนี้ภายในพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำยังมีการใช้กระทงและกระทงบายศรี เพื่อเป็นสื่อสัญลักษณ์แทนการขอขมาพระแม่คงคา ซึ่งการจัดทำกระทงและกระทงบายศรีนี้พบว่า เป็นผลพวงจากการจัดกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก ที่มีฐานทำบายศรีให้เยาวชนผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้จัดทำ เพื่อนำมาใช้ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ อีกทั้งยังสามารถนำไปใช้ในงานวันลอยกระทงหรือทำขายได้อีกด้วย ซึ่งการทำกระทงนี้แสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างชุมชนกับสายน้ำ เนื่องจากชุมชนได้มีพิธีลอยกระทงเพื่อขอขมาพระแม่คงคาเป็นประจำทุกปีอยู่แล้ว

- **สื่อการแสดง** ในกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ นอกจากจะมีสื่อพิธีสืบชะตาแม่น้ำแล้ว ยังมีการใช้สื่อการแสดงพื้นบ้านของชาวไทย-ยวน ได้แก่ การรำไท่น การแสดงสะล้อ ซอ ซึง การตีกลองสะบัดชัย ฟ้อนบูชาป่าสัก เพื่อแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมไทย-ยวนและวิถีชีวิตที่มีความผูกพันกับสายน้ำ ซึ่งการแสดงเหล่านี้เป็นผลพวงมาจากการทำกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

- **การรำไท่นการแสดงสะล้อ ซอ ซึงและการตีกลองสะบัดชัย** เป็นผลพวงจากการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไท่น การแสดงสะล้อ ซอ ซึง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีเป้าหมายเพื่อถ่ายทอดการรำไท่นอันเป็นศิลปะวัฒนธรรมของชาวไทย-ยวนให้แก่เยาวชน เนื่องจาก ณ ช่วงเวลานั้นผู้ที่สามารถรำไท่นได้มีเพียงผู้สูงอายุเท่านั้น รวมถึงการฝึกเล่นเครื่องดนตรีสะล้อ ซอ ซึง ในการบรรเลงเพลงและการตีกลองสะบัดชัย ซึ่งกิจกรรมนี้ถือเป็นการอนุรักษ์สืบสานศิลปะวัฒนธรรมไทย-ยวน ทั้งยังสามารถนำไปเผยแพร่ให้บุคคลภายนอกชุมชนได้รู้จักศิลปะวัฒนธรรมของตนในโอกาสต่างๆ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตน

- **ฟ้อนบูชาป่าสัก** เป็นผลพวงจากการจัดกิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก ที่ใช้เครื่องดนตรีสะล้อ ซอ ซึง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีของทางภาคเหนือในการบรรเลงบทเพลงที่มีเนื้อหาแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของแม่น้ำ ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทย-ยวนกับสายน้ำ สภาพลำน้ำในอดีตและปัจจุบัน การอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก อันเป็นการย้ำเตือนให้เยาวชนมีความผูกพันกับสายน้ำและเห็นความสำคัญของลำน้ำแห่งนี้ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสักและวิถีชีวิตไทย-ยวนโดยการช่วยกันประดิษฐ์ทำรำประกอบเพลงและถ่ายทอดโดยการให้เยาวชนสอนกันเอง อันเป็นการสร้างความรู้สึกในการเป็นเจ้าของร่วมกัน

● **สื่อนิทรรศการ** ถือเป็นสื่อใหม่ที่ปรากฏในการทำพิธีกรรม ซึ่งในกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ได้มีการจัดบอร์ดนิทรรศการให้ความรู้ โดยแบ่งเป็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้ พิธีดักพลีกรรม ประเพณีการละเล่นและการแสดง ประโยชน์ของการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก ความเชื่อเกี่ยวกับน้ำ การแต่งกายและอาหาร ความสัมพันธ์ของคนไท-ยวนกับแม่น้ำป่าสัก ประวัติความเป็นมาของคนไท-ยวน แผนที่ตำบลต้นตาลของหมู่บ้านที่ติดกับแม่น้ำป่าสัก ปัญหาของแม่น้ำป่าสัก และการแก้ปัญหาของแม่น้ำ โดยมีเยาวชนซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มออกมานำเสนอความรู้ในหัวข้อนั้นๆ ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ฟัง อันเป็นผลพวงมาจากกิจกรรมสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก ที่คณะทำงานให้เยาวชนแบ่งกลุ่มลงพื้นที่ไปเก็บข้อมูลตามหัวข้อที่ได้รับ และนำกลับมาสรุปผลในกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก จากนั้นจึงนำมาจัดเป็นบอร์ดนิทรรศการในวันงานลานคนยวน จวนฮักน้ำ เห็นได้ว่าหัวข้อต่างๆ ที่คณะทำงานได้มอบหมายให้ นั้นเป็นประเด็นเกี่ยวกับวิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ของชาวไท-ยวน รวมถึงสภาพปัญหาของแม่น้ำป่าสัก อันเป็นการสร้างความตระหนักรู้และความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์รวมทั้ง ศิลปวัฒนธรรมของตน และกระตุ้นเตือนให้เยาวชนเห็นความสำคัญของแม่น้ำป่าสักที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวไท-ยวน

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ไม่เพียงจะช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมไท-ยวนแล้ว แต่ผลพวงจากการเข้าร่วมกิจกรรมยังช่วยสร้างความสามัคคีในชุมชน และขยายผลต่อการสืบสานวัฒนธรรม จนสามารถนำไปแสดงในโอกาสต่างๆ อันเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรม ทั้งยังเป็นช่องทางในการหารายได้พิเศษได้อีกด้วย

“...อย่างวันนี้กลุ่มนางรำเค้าต้องไปรำหน้าศพ เจ้าภาพเค้าจ้าง เวลา มีงานอะไรเค้าก็จ้าง...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

ทั้งนี้ผู้วิจัยยังพบว่าสื่อการแสดงและสื่อนิทรรศการอันเป็นผลพวงมาจากกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรมที่ได้ดำเนินมาตลอดทั้งปีนั้น เป็นการแก้ข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่จัดได้เพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น จึงไม่สามารถแก้ปัญหาได้ครอบคลุม ฉะนั้นคณะทำงานจึงได้ใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมของชาวไท-ยวนที่มีความเข้มแข็งอยู่แล้วมาช่วยขยายข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรมด้วยการดำเนินกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรมที่สามารถทำได้ตลอดทั้งปี แต่เนื่องจากโครงการนี้เน้นกลุ่มเยาวชนเป็นหลัก ฉะนั้นระยะเวลาในการทำกิจกรรมจึงอยู่ในช่วงที่เยาวชนปิดเทอม ดังปรากฏในรายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ดังนี้

กิจกรรม	วัน เดือน ปี
1. เวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน	11 มีนาคม พ.ศ. 2549
2. เวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทโน การแสดงละลื้อ ซอ ซึง กับ คณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง	17 มีนาคม พ.ศ. 2549
3. เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก	18 มีนาคม พ.ศ. 2549
4. เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไข ปัญหา	18 มีนาคม พ.ศ. 2549
5. กิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก	1-18 เมษายน พ.ศ. 2549
6. กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ ลุ่มน้ำป่าสัก	5-6 พฤษภาคม พ.ศ. 2549

ตารางที่ 4 ตารางแสดงวันที่ทำกิจกรรม

ในวันงานกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ที่มีทั้งสื่อพิธีกรรม สื่อการแสดง และสื่อนิทรรศการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการผสมผสานข้ามสายพันธุ์ทางวัฒนธรรม (Cultural hybridisation) ที่ได้กล่าวไว้ว่าวัฒนธรรมต่างมีการปรับตัว/ผสมผสานเข้าหากันอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมแบบโลกหรือแบบท้องถิ่น และทุกวัฒนธรรมล้วนมีการข้ามสายพันธุ์ทั้งสิ้น ไม่เคยมีวัฒนธรรมใดที่สมบูรณ์ในตัวเองหากแต่ทุกวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่างตลอดเวลา โดยสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่นๆ เสมอ และหากพิจารณาองค์ประกอบของกิจกรรมลานคนยวน จวน ฮักน้ำ พบว่าเป็นไปตามแบบแผนการปรับประสาน (Hybridization) ดังที่กาญจนา แก้วเทพ ได้กล่าวไว้ว่า เป็นแบบแผนที่มีลักษณะเป็นลูกผสมด้วยการนำคุณลักษณะบางอย่างจากของเก่ามาบวกผสมกับคุณลักษณะบางอย่างจากของใหม่ แล้วผสมผสานออกมาเป็นลูกผสม ทำให้พิธีสืบชะตาของชาวไทย-ยวนในปี 2549 มีความโดดเด่นทั้งในเรื่องกระบวนการและการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชน กล่าวคือ แต่เดิมสื่อพิธีสืบชะตาแม่น้ำจะมีรูปแบบการประกอบพิธีด้วยพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ และการแสดงตนเพื่อขอขมา แต่ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำของชาวไทย-ยวนในปี พ.ศ. 2549 นี้มีการนำกระบวนการวัฒนธรรมเข็กรุกมาปรับประยุกต์ใช้กับสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่มีต้นทุนเก่าทางด้านศาสนา ด้วยการนำต้นทุนใหม่คือกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรมเข้ามาผสมผสาน และขยายผลเป็นสื่อการแสดงและสื่อนิทรรศการที่มีในงาน

พิธีสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งเป็นการเพิ่มวัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่แต่เดิมมีเพียงเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำเพียงอย่างเดียว ก็ยังเป็นการเพิ่มประเด็นการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านของตน รวมทั้งเป็นการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดประเพณีประติษฐ์ของอีริค ฮอบส์บอว์ม (Eric Hobsbawm) ที่ได้กล่าวว่า รูปแบบของประเพณีประติษฐ์ประกอบด้วยการประยุกต์ใช้ของเก่าในเงื่อนไขหรือบริบทใหม่ หรือการใช้รูปแบบเก่าเพื่อจุดประสงค์ใหม่ แต่วิธีออกแบบพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำนี้แตกต่างจากแนวคิดประเพณีประติษฐ์ที่กล่าวว่าชนชั้นสูงจะเป็นผู้ออกแบบพิธีกรรมประติษฐ์ กล่าวคือ พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำออกแบบโดยการมีส่วนร่วมของเจ้าของวัฒนธรรมน้ำหรือก็คือชุมชนไท-ยวนเป็นผู้ออกแบบประเพณีเอง นอกจากนี้ยังพบว่าทางโครงการยังได้ใช้วิธีสร้างเครือข่ายภายในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก เนื่องจากแม่น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน และแม้ชุมชนต้นตอจะมีกลุ่มต่างๆ อยู่หลายกลุ่ม แต่กลุ่มเหล่านี้ก็ยังไม่ได้มีสถานแนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำร่วมกัน ดังนั้นโครงการฯ จึงทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมผสมผสานกลุ่มต่างๆ ในชุมชนให้กลายเป็นเครือข่ายภายในหมู่บ้านที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำร่วมกัน

ในประเด็นเรื่องรูปแบบประเพณีประติษฐ์นี้ พบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของนิริมา ชูเมือง (2544) ที่ศึกษาเรื่อง "การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านโนราในสังคมไทย" แสดงให้เห็นว่า โนราแสดง เป็นสื่อพื้นบ้านที่มีการปรับตัว โดยปรับเป็นโนราโบราณ โนราสมัยใหม่ และโนราประยุกต์ ซึ่งการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านโนราในปัจจุบันเป็นวัฒนธรรมแบบที่เกิดขึ้นใหม่ จากการผสมผสานวัฒนธรรมของการแสดงโนราที่ตกค้างจากอดีตและวัฒนธรรมหลัก ได้แก่ การแสดงละครแบบสมัยใหม่และการแสดงดนตรีลูกทุ่ง ในส่วนการปรับรูปแบบของการแสดงเป็นการตัดทิ้งและลดทอนวัฒนธรรมของการแสดงโนรา รวมทั้งแทนที่และต่อเติมด้วยวัฒนธรรมหลัก ในส่วนของการปรับเนื้อหาพบว่า มีการปรับเนื้อหาในด้านบทกลอนที่เป็นคำพริตและมุตโต โดยการตัดทิ้งเนื้อหาเดิม นำเนื้อหาที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ปัจจุบันมาแทนที่ เนื้อหาของการแสดงเรื่องเป็นการนำเสนอด้วยเนื้อหาแบบละครสมัยใหม่ และการนำเนื้อหาการแสดงเรื่องแบบโบราณกลับมาใช้ แม้โนราโบราณ โนราสมัยใหม่ และโนราประยุกต์จะมีการปรับตัวในด้านรูปแบบและเนื้อหา แต่อย่างไรก็ตาม โนราเหล่านี้ก็ยังคงองค์ประกอบหลักของการแสดงโนรา ได้แก่ การร้อง การรำ และการทำบท อันเป็นเอกลักษณ์ของการแสดงโนราเอาไว้ เพื่อมุ่งสื่อสารจากโนราไปยังคนดู โนราในปัจจุบันยังคงปรับตัวและอยู่รอดได้ในสังคมไทย เนื่องจากความเชื่อเกี่ยวกับครุหมอโนรา และความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมโนราโรงครู ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสืบทอดการแสดงโนราสู่ลูกหลานรุ่นต่อๆ ไป และพบว่าปัจจัยที่ทำให้โนราแสดงมีการปรับตัวได้แก่ การเข้ามาของสื่อสมัยใหม่ ความนิยมของคนดู และรายได้ของโนรา

งานวิจัยชิ้นนี้สอดคล้องกับสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ ที่มีการผสมผสานพิธีกรรมแบบเก่ากับสื่อแบบใหม่เช่นเดียวกัน โดยพบว่า ทั้งพิธีสืบชะตาแม่น้ำและสื่อโนรายังคงรูปแบบพิธีกรรมไว้เพื่อรักษาแนวคิดแบบดั้งเดิม แต่วัตถุประสงค์ในการปรับตัวต่างกัน กล่าวคือ พิธีสืบชะตาแม่น้ำมีการนำสื่อการแสดงและสื่อนิทรรศการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเพื่อสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ในขณะที่ข้อค้นพบของนิธิตา ชูเมืองที่กล่าวว่า ปัจจัยที่ทำให้โนราแสดงมีการปรับตัวได้แก่ การเข้ามาของสื่อสมัยใหม่ ความนิยมของคนดู และรายได้ของโนรา แสดงให้เห็นว่าสื่อโนรามีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในสังคมไทย